

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.56887>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	11.01.2022	Submitted date
Kabul tarihi	14.02.2022	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2022	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karataş, İ. (2022). 12 Mart Döneminde İdam Cezası Tartışmaları: Tabii Senatörlerin Tutumu. *Journal of History School*, 56, 226-262.

12 MART DÖNEMİNDE İDAM CEZASI TARTIŞMALARI: TABİİ SENATÖRLERİN TUTUMU

İsrafil KARATAŞ¹

Öz

27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde gerçekleştirilen her üç darbe döneminde de siyasi suçlar için idam cezaları tartışmaları gündeme gelmiştir. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi üyeleri, Başbakan Adnan Menderes ve iki bakan arkadaşının (Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan) idam cezalarını oybirliği ile onaylamışlardır. Darbe döneminin sona ermesiyle birlikte Cumhuriyet Senatosu'nda tabii senatör olarak görev alan eski komite üyeleri, 12 Mart döneminde yaşanan idam tartışmaları karşısında bu sefer çok farklı bir duruş sergilemişlerdir. Bu dönemde Deniz Gezmiş ve iki arkadaşının (Yusuf Arslan ile Hüseyin İnan) idam cezalarının yerine getirilmesinin karşısında yer almışlardır. Menderes ve arkadaşlarının idamlarını siyasi hayatları boyunca sürekli eleştiren sağ partiler ise, 12 Mart döneminde idam cezalarının lehinde faaliyet göstermişlerdir. 12 Mart döneminin idam tartışmalarının en yoğun yaşandığı yerler; Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu olmuştur. Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki idam cezası tekliflerinin iki kez görüşüldüğü Senato'da sağ partiler ile benzer görüşe sahip senatörler, idam cezalarının yerine getirilmesini savunurken; tabii senatörler özellikle CHP Grubu ile birlikte hareket ederek idamların durdurulması için büyük bir mücadele vermişlerdir. Farklı fikirlere sahip grupların idam cezaları hakkında görüşlerini paylaştığı Senato'da bir hayli enteresan tartışmalar yaşanmıştır. Bu çalışmada amaçlanan; tabii senatörlerin 12 Mart dönemindeki idam cezası tartışmaları karşısında nasıl bir duruş sergilediklerini ortaya koymaktır. Aynı zamanda idamların lehinde olan senatör ve partiler ile idamların aleyhinde olan tabii senatörler arasındaki tartışmaların içeriği ve sonuçlarını detaylıca irdelemektir. Araştırmanın hazırlanmasında Senato

¹ Öğr. Gör. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, israfil.karatas@alanya.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4940-9344.

12 Mart Döneminde İdam Cezası Tartışmaları: Tabii Senatörlerin Tutumu

tutanakları başta olmak üzere gazete haberleri, hatıratlar ve çeşitli telif eserlerden faydalanılmıştır. Yöntem olarak da doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tabii Senatörler, İdam Cezaları, 12 Mart Muhtırası, Deniz Gezmiş, Askeri Darbeler.

Capital Punishment Debates During March 12 Period: Attitude of Senators for Life

Abstract

In all three coup periods, which took place on 27 May 1960, 12 March 1971, and 12 September 1980, debates on capital punishment for political crimes were at the top of the agenda. The members of the National Unity Committee, which carried out the May 27 coup, unanimously approved the capital punishments of Prime Minister Adnan Menderes and his two minister friends (Fatin Rüştü Zorlu and Hasan Polatkan). With the end of the coup period, former committee members who served as senators for life in the Senate of the Republic had a very different attitude this time towards capital punishment debates that took place during the March 12 period. During this period, Deniz Gezmiş and his two friends (Yusuf Arslan and Hüseyin İnan) were against the execution of the capital punishment. On the other hand, right-wing parties that constantly criticize, throughout their political lives, the capital punishments of Menderes and his friends, acted in favor of capital punishment during the March 12 period. The places where capital punishment debates of the March 12 period were most intense were the National Assembly and the Senate of the Republic. While senators, who share similar views with right-wing parties, advocated the execution of capital punishment, senators for life put up a great struggle to stop capital punishments especially by acting together with the Group of Republican People's Party (CHP) during the Senate meetings, where the death penalty proposals for Gezmiş and his friends were discussed twice. There were quite interesting debates in the Senate, where groups with different views shared their opinions on capital punishment.

The aim of this research is to analyze the attitude of the senators for life towards capital punishment debates during the March 12 period. At the same time, the aim is to analyze the content and results of the debates between senators and parties who are in favor of capital punishment, and the senators for life who are against capital punishment in detail. In the preparation of the research, especially the Senate minutes, newspaper news, memoirs, and various copyrighted works were used. Document analysis technique was used as the method of study.

Keywords: Senators for Life, Capital Punishment, March 12 Memorandum, Deniz Gezmiş, Military Coups.

GİRİŞ

Türk demokrasisi farklı tarihlerde başarılı ve başarısız olmak üzere çeşitli askeri darbelerle karşı karşıya kalmıştır. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri ile 28 Şubat 1997 postmodern darbesi başarılı olmuş ve demokrasi bir süreliğine sekteye uğramıştır. Bunun yanı sıra 22 Şubat 1962 ile 21 Mayıs 1963 Albay Talat Aydemir, 27 Nisan 2007 E-Muhtıra ve 15 Temmuz 2016 darbe girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.² Gerekçeleri her ne olursa olsun başarılı olan askeri darbeler içerisinde 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinin sonuçlarına bakıldığında askeri rejim tarafından idam cezalarının uygulandığı görülmektedir. Bununla askeri rejimin otoritesinin ve meşruluğunun kanıtlanmaya çalışıldığı söylenebilir.

27 Mayıs darbesinden sonra yapılan yargılamalar sonucunda Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan idamla cezalandırılmışlardır.³ 12 Mart Muhtırasıyla da illegal sol bir örgüt olan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) lideri Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı (Yusuf Arslan ile Hüseyin İnan) idama mahkûm edilmişlerdir.⁴ Yine benzer şekilde 12 Eylül darbesi döneminde askeri mahkemelerin yaptığı yargılamalar sonucunda 25'i siyasi, 23'ü adi suçlu olmak üzere 48 kişi idam cezasına çarptırılmışlardır.⁵

27 Mayıs darbesini gerçekleştiren 38 kişilik Milli Birlik Komitesi (MBK),⁶ 12 Haziran 1960'ta mevcut anayasayı ortadan kaldırarak geçici bir anayasa ilan

² Hakkı Uyar, "Türkiye'de Askeri Darbeler ve Nedenleri Üzerine Bir Analiz Denemesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/Özel Sayı (2020), s. 88.

³ Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Derleme: İrvın C.Schınk, E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2013, s. 213.

⁴ "Gezmiş, Aslan ve İnan İdam Edildi", *Milliyet*, 7 Mayıs 1972, s. 1, 9.

⁵ "12 Eylül 1980'den Bugüne Kadar", *Milliyet*, 11 Kasım 1983, s. 6.

⁶ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 9.Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 153. 27 Mayıs darbesinden sonra MBK içinde bir takım anlaşmazlıklar yaşandı ve Alparslan Türkeş ile 13 arkadaşı diğer MBK üyelerinin aksine sivil yönetime hemen geçilmeyerek bir süre daha askeri rejime devam edilmesini savundu. Komite içindeki çekişme sonucunda 13 Kasım 1960'da Türkeş ve 13 arkadaşı tasfiye edildi ve MBK sayısı 38'den 24'e düştü. William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 172-173. 38 kişiden oluşan MBK üyeleri ise, şu isimlerden oluşuyordu: "Cemal Gürsel (Başkan), Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rifat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kamil Karavelioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız ve Muzaffer Yurdakuler". "Milli Birlik Komitesi", *Milliyet*, 13 Haziran 1960, s. 1. 13 Kasım 1960 tarihli tasfiye sonucunda MBK'dan

etmiştir. Bu anayasa göre, MBK yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini devlet başkanının atadığı ve kendisinin onayladığı bakanlar kurulu aracılığıyla kullanabilecektir. Yargı yetkisi MBK'dan bağımsız olmakla birlikte idam cezalarını onaylama ve veto yetkisi yine MBK'ya aitti.⁷ Milletvekilleri dâhil Demokrat Parti'nin tüm yönetici kadrosunu yargılamak üzere derhal Yüksek Adalet Divanı (YAD) kurulmuş⁸ ve 14 Ekim 1960'ta başlayan duruşmalar 11 ay sürmüştür. 588 kişinin yargılandığı davanın sonunda eski Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun da içinde bulunduğu 15 kişiye idam, 31 kişiye müebbet, 402 kişiye çeşitli cezalar verilirken, 135 kişi için beraat kararı çıkmıştır.⁹ Akabinde 15 kişinin idam dosyaları YAD tarafından MBK'ya gönderilmiştir. Bu arada siyasi suçlara idam cezasının verilmesine karşı olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel nezdinde idamların durdurulması için bazı girişimlerde bulunmuştur. Fakat bütün bu girişimlere rağmen Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idam cezaları MBK tarafından onaylanmış ve diğer 12 kişinin cezaları ise müebbet hapis cezasına çevrilmiştir.¹⁰

Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idam cezaları 16 Eylül 1961'de yerine getirilirken,¹¹ Menderes'in hastalığı nedeniyle idamı ertesi günü, 17 Eylül'de, gerçekleştirilmiştir.¹² MBK'nın onayından geçerek idam edilen Menderes ve iki arkadaşı için isnat edilen en önemli suç, Türk Ceza Kanunu (TCK)'nun 146.maddesine giren anayasayı ihlal suçuydu. 146.maddeye göre, *“Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanunla teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini iskâta veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler, idam*

çıkartılan isimler de şunlardır: “Fazıl Akkoyunlu, Rifat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmaz, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer ve Alparslan Türkeş”. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 225.

⁷ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, 4.Baskı, Hil Yayınları, İstanbul, 2010, s. 211; İsrail Karataş, “Talat Aydemir ve Arkadaşlarının İdam Cezaları Karşısında Tabii Senatörlerin Tutumu”, *Tarih Araştırmaları IV*, Ed. Ahmet Gözlü-Aydın Efe, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2021, s.112.

⁸ Eroğul, 2013, s. 207.

⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, 5.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 96.

¹⁰ Nurullah Kırkpınar ve Fevzi Çakmak, “27 Mayıs 1960 Müdahalesi'nden 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne Türkiye'de Siyasi Yasak ve Mahkumiyetler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/Özel Sayı (2020), s. 250.

¹¹ “Zorlu ve Polatkan İdam Edildi”, *Milliyet*, 17 Eylül 1961, s. 1.

¹² “Menderes İdam Edildi”, *Milliyet*, 18 Eylül 1961, s. 1.

cezasına mahkûm olur".¹³ Anlaşılacağı üzere, Menderes ve iki arkadaşı anayasayı ihlal suçunu işledikleri kabul edilerek idam cezasına mahkûm edilmişlerdir. 12 Mart döneminde askeri mahkemelerce idam cezasına çarptırılan Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı da TCK'nın 146/1 maddesi gereğince suçlu bulunmuşlardır.¹⁴ Fakat Menderes ve iki arkadaşının idamına oy birliği ile onay veren MBK üyeleri, tabii senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'nda¹⁵ siyasi suçlara idam cezasının verilmesinin yanlışlığına değinerek Gezmiş ve iki arkadaşının idamlarına karşı duruş sergilemişlerdir. Bu süreçte tabii senatörler, Gezmiş ve iki arkadaşının idamını engellemek için büyük bir mücadele vermişlerdir. 12 Mart dönemi ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen Senato'daki idam cezası görüşmelerinde idamların aleyhinde en çok çalışma gösterenlerin 27 Mayısçı tabii senatörler olduğuna ilişkin ayrıntılı bir çalışma kaleme alınmamıştır. Bu araştırma bu alandaki eksikliği gidererek yakın dönem Türk siyasi tarihi çalışmalarına yönelik önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

¹³ Hale, 2014, s. 169.

¹⁴ "Gezmiş, İnan ve Aslan'ın İdamlarını Yargıtay Onayladı", *Akşam*, 11 Ocak 1972, s. 1, 7.

¹⁵ 1961 Anayasası'yla birlikte çift meclis sistemine geçilmiştir. Yasama organları; Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşuyordu. Türkiye'nin yeni tanıştığı Cumhuriyet Senatosu'nda seçim ile gelen 150, cumhurbaşkanınca seçilen kontenjan 15 üye ve eski MBK üyeleri ve cumhurbaşkanlarından oluşan tabii senatörler bulunuyordu. Çavdar, 2013, s. 102. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren MBK, tabii senatör sıfatıyla Senato'ya girerek hem kurdukları rejimin "gözetmenliğini" yapacaklar hem de ileride darbecilik suçlamaları karşısında kendilerini koruma altına alacaklardır. Öte yandan da Senato içinde ordunun bir nevi temsilciliği görevini yerine getireceklerdir. Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 94. Cumhuriyet Senatosu'nda 1961 Anayasası'nın kabul edilmesiyle birlikte 26 tabii üye görev yapmıştır. Bunlardan üçü, İsmet İnönü, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk, eski cumhurbaşkanı olmaları nedeniyle tabii senatör seçilirken, diğer 23 kişi ise MBK üyesi olmaları münasebetiyle tabii senatör sıfatını almışlardır. 1971 yılına gelindiğinde tabii senatör sayısı 18'e düşmüştür. İrfan Baştuğ ve Fikret Kuytak ölmüş, Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay ve Osman Köksal istifa etmiştir. Tuncay Özgişi, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", *Türkiyat Mecmuası*, C.21, S.2, Y.2011, s. 300. Tabii senatörler, 1964 yılında Senato içinde Milli Birlik Grubu (MBG) çatısı altında bir araya gelmiştir. 1971 yılı itibarıyla 18 kişinin yer aldığı MBG üyeleri şu isimlerden oluşmaktaydı: Ekrem Acuner, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Kadri Kaplan, Suphi Karaman, Kamil Karavelioğlu, Sami Küçük, Sezai Okan, Fahrettin Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Mehmet Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Ahmet Yıldız ve Muzaffer Yurdakuler. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I.Cilt: 1961-1964*, TBMM Vakfı Yayınları No:16, Ankara, 1998, s. 9-10.

Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun Faaliyetleri ve Cezalandırılması

Temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan 1961 Anayasası, Türkiye'nin o güne kadar karşılaşmadığı demokratik bir hukuk çerçevesi yaratmıştır. Anayasanın açtığı bu özgürlük ortamında önceki yıllarda arka planda yer alan çeşitli siyasal akımlar, kendilerini özgürce ifade etmeye başlamışlardır. Bu anlamda ortaya çıkan ilk akımlar, sol akımlardır. 1961 yılından itibaren su yüzüne çıkmaya başlayan bu akımlar, başlıca iki eksene dayanıyordu. Birinci eksen, marksizmi reddeden bir sosyalizm savunuculuğuydu. Atatürkçü yani antiemperyalist ve ilerici aydınlarla öğrenciler, dayandığı başlıca toplumsal güçlerdir. Amaçlarının Türkiye'nin bir an önce tam bağımsızlığını sağlama ve sosyal adalet içinde hızlıca kalkınmasını sağlamak; stratejileri ise, partiler düzeni dışında bir takım güçleri harekete geçirerek Türkiye'de ilerici bir diktatörlük kurmak olarak tarif edilen bu eksenin, on yıllık süre zarfında taktiksel olarak önemli değişikliklere uğradığı görülmektedir. *Yön Dergisi*'nin yayın hayatına girmesiyle kendisini belli eden bu akım, düzeni değiştirmek için ilerici subayların desteğine güvenmişlerdir. Zamanla bu görüşün değişmesiyle birlikte bazıları, iktidar değişiminin ancak köy ve kent gerillacılığı ile sağlanabileceğini savunarak silahlı bir devrim hareketine geçeceklerdir.¹⁶

Sol akımlar içerisinde ikinci büyük eksen ise ideoloji olarak marksizmi, toplumsal dayanak olarak işçi sınıfını seçen Türkiye İşçi Partisi (TİP)'ydi. 1961 yılında bir grup sendikacı tarafından kurulmuş olan TİP, birinci eksenin aksine yasal yollardan iktidara gelmeyi hedefliyordu.¹⁷ Fakat milli bakiye sisteminin kaldırılması sonucunda TİP'in meclise daha fazla milletvekili göndermesinin önüne geçilmiş ve yapılan 1969 Genel Seçimlerinde TİP'in milletvekili sayısı 15'ten 2'ye düşmüştür. TİP'in sistem dışına itilmesi, önceden beri düzen değişikliği için darbeci yöntemleri yani parlamento dışı yöntemleri savunan solcular için önemli bir dayanak noktası oluşturmuştur.¹⁸ Bunun sonucunda birinci eksenin toplumsal dayanağını oluşturan gençler; fikirleri doğrultusunda düzeni değiştirmek için parlamento dışı, illegal yöntemleri denemeye başlamışlardır. Gerilla savaşını başlatmak için bazı gençler, Filistin'e Filistin Kurtuluş Örgütü'ne (El-Fetih) ait kamplarda silah eğitimi almaya gitmişlerdir. Filistin'e gerilla eğitimi almaya gidenlerin sayısı bir hayli fazlaydı. Bunlar içerisinde Hüseyin İnan, Alparslan Özdoğan, Müfit Özdeş, Mustafa Yalçınar,

¹⁶ Eroğul, 2013, s. 226-227; İsrail Karataş, "Milliyetçi Muhafazakar Aydınların 12 Mart'a Bakışına Bir Örnek: Türk Aydınlar Ocağı'nın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Sunduğu Rapor", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/40 (2020 Bahar), s. 256-257.

¹⁷ Eroğul, 2013, s. 228; Karataş, 2020b, s. 257.

¹⁸ İsrail Karataş, "12 Mart Müdahalesine Giden Yolda Cumhurbaşkanı'na Gelen Şikayet ve Öneriler", *History Studies*, 12/4, Ağustos 2020, s. 1958.

Kadir Manga, Yusuf Küpeli, Deniz Gezmiş ve Kuydul Turan gibi sol devrimci gençliğin tanınmış isimleri yer almıştır.¹⁹

Dev-Genç içerisinde çıkıp silahlı mücadeleyi savununlar da kendi içerisinde iki ayrı gruba bölünmüştür. Deniz Gezmiş'in önderliğini yaptığı grup, gerilla savaşını kırdan başlatıp şehirleri kırdan kuşatma biçiminde bir devrimci mücadeleyi öngörüyordu. Bunlar, 1970 yılının sonbaharında THKO isimli silahlı bir örgüt kurmuştur. Kurucuları arasında Deniz Gezmiş'in yanı sıra Hüseyin İnan, Yusuf Arslan, Sinan Cemgil, Alparslan Özdoğan ve Cihan Alptekin yer alıyordu.²⁰ Mahir Çayan'ın liderliğindeki grup ise, THKO'nun kırdan kente devrim taşıma stratejisi yerine şehir gerillasına ve şehir eylemleri modelini savunuyordu. Bu amaçla Mahir Çayan'ın öncülüğünde Türkiye Halk Kurtuluş Partisi ve Cephesi (THKP-C) isminde bir silahlı örgüt kurmuşlardır.²¹ Kurucuları arasında Mahir Çayan, İrfan Uçar, Ulaş Bardakçı, Yusuf Küpeli, Hüseyin Cevahir ve Ertuğrul Kürkçü gibi isimler bulunuyordu.²²

THKO ve THKP-C dışında silahlı mücadeleye yönelen bir diğer örgüt ise, İbrahim Kaypakkaya'nın liderliğindeki Türkiye Komünist Partisi Marksist Leninist (TKP/ML) ve onun askeri kolu olan Türkiye İşçi-Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO)'dur. Kaypakkaya, daha çok köylü kitlelerine dayanarak devrimi kırdan kente götürmeyi amaçlamaktaydı.²³

Bakıldığında 1960'lı yıllarda anayasanın getirdiği görece özgürlük ortamında kendisine geniş bir faaliyet alanı bulan Türk solu, kısa bir süre sonra legal ve illegal olmak üzere iki farklı kutba ayrılmıştır. İlegal solu temsil eden 3 grubun içerisinde konumuz açısından en önemli olanı Deniz Gezmiş liderliğindeki THKO idi. Strateji olarak kendilerine devrim mücadelesini kırsalda başlatmaya karar veren örgüt, yaptıkları araştırmalar sonucunda en uygun yer olarak Malatya ve çevresini belirlemişlerdir. Kendilerini “*Dağcılar*” olarak adlandıran örgüt üyelerinin bir kısmı 1970 yılının Kasım ayından itibaren Malatya ve çevresinde yığınak yapmaya başlamışlardır.²⁴ Şehirde kalan diğer üyeler ise kırsaldaki arkadaşlarına finansman ve lojistik desteği sağlamak için

¹⁹ İsrafil Karataş, “Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarına Yönelik İdam Cezaları İle İlgili Cumhurbaşkanlığı'na Yapılan Başvurular”, *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler, C.1*, Ed.Oğuz Diker, Yasin Akyıldız ve Aytaç Toptaş, Gece Kitaplığı, Ankara, Mayıs 2021, s.286; Turhan Feyizoğlu, *Denizler ve Filistin*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 17,27.

²⁰ Karataş, 2021a, s.287; Turhan Feyizoğlu, *Sinan: Nurhak Dağları'ndan Sonsuzluğa*, 8.Baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 241-242.

²¹ Karataş, 2021a, s.287.

²² Çavdar, 2013, s. 200.

²³ Karataş, 2021a, s.287.

²⁴ Feyizoğlu, 2011b, s. 243-246.

banka soygunları ve silah kaçırma gibi eylemlere girişmişlerdir. Bu amaçla gerçekleştirilen ilk eylem, 11 Ocak 1971 tarihinde Türkiye İş Bankası'nın Ankara Emek Şubesi'nin soyulmasıdır. Veznedan 124 bin liranın alındığı banka soygununu gerçekleştirenler Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan idi.²⁵ İkinci eylem de lojistik açıdan zengin olduğu düşünülen Ankara Balgat'taki Amerikan üssüne yönelik olarak yapılmıştır. 15 Şubat 1971'de Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan, Sinan Cemgil ve Recep Sakın'dan oluşan grup, Balgat'taki Amerikan üssünü basmışlar ve buradaki dört günlük işgallerinin ardından bir ABD'li çavuşu kaçırmışlardı.²⁶ Yine bu grubun en önemli ve son eylemi ise 3 Mart 1971'de Ankara Gölbaşı'ndaki ABD radar üssünde görevli 4 ABD'li askeri kaçırap ABD'den 400.000 lira fidye istemesiydi.²⁷ Eylemi gerçekleştirenler arasında Gezmiş, İnan, Arslan, Cemgil, Alpaslan Özdoğan ve Mete Ertekin bulunuyordu.²⁸ Bu eylemin ardından örgüt, yayınladığı bir bildiriyle THKO'nun varlığını ve kendilerinin silahlı bir mücadele başlattıklarını kamuoyuna ilan etmiştir. Ayrıca bu bildiriye, bağımsızlık mücadelesinden söz edilmiş ve Amerikalılar başta olmak üzere düşman olarak nitelendirilen bütün yabancıları Türkiye'den kovmak adına tüm devrimcilere seslenilmiştir.²⁹ Yayımlanan şartlar, devlet tarafından yerine getirilmemiş olmasına rağmen 8 Mart'ta rehinelere serbest bırakılmıştır.³⁰

Başarısızlıkla sonuçlanan bu son eylemden sonra Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve üç kuvvet komutanı yayınladıkları bir muhtıra ile dolaylı yoldan sivil yönetime el koymuşlardır.³¹ Ankara'da daha fazla saklanamayacaklarını düşünen Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan, Sinan Cemgil ve Tayfur Cinemre askeri darbenin gerçekleşmesinden hemen sonra Malatya'daki THKO'lulara katılmak üzere motosikletleriyle yola çıkmışlardır. Fakat Malatya'ya ulaşmadan Arslan, Sivas'ta girdiği çatışmada yaralı olarak yakalanmış, Gezmiş ise kaçamayacağını düşünerek teslim olmuştur.³² Hüseyin İnan da dayısının ihbarıyla Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde yakalanmıştır.³³

THKO'nun kırsaldaki yapılanmasının çökertilmesi ise uzun sürmemiştir. 31 Mayıs 1971'de jandarmanın Adıyaman'ın Gölbaşı ilçesinin İnekli köyüne

²⁵ Feyizoğlu, 2011b, s. 251-252.

²⁶ Halit Çelenk, *1.THKO Davası*, İnternet Edisyonu, Nisan 2013, s. 51-52; Karataş, 2021a, s.288.

²⁷ "Amerikalı Dört Asker Kaçırıldı", *Cumhuriyet*, 5 Mart 1971, Sayı: 16739, s. 1.

²⁸ Feyizoğlu, 2011b, s. 268-269.

²⁹ "Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu İmzalı Bildiri", *Cumhuriyet*, 5 Mart 1971, Sayı: 16739.

³⁰ Karataş, 2021a, s.288; Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Peşesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi, 10. Baskı, İstanbul, 2008, s. 200.

³¹ "Komutanlar Ültimatı Verdi", *Son Havadis*, 13 Mart 1971, Sayı: 4777, s. 1, 7.

³² Turhan Feyizoğlu, *Deniz: Bir İsyanının İzleri*, Totem Yayınları, İstanbul, 2017, s. 272-273.

³³ "Hüseyin İnan'ı Dayısı Uyutarak Polise Teslim Etti", *Günaydın*, 24 Mart 1971, Sayı: 834, s.1, 6.

yaptığı operasyon sonucunda örgüt üyelerinin bir kısmı öldürülürken, bir kısmı yaralı olarak ele geçirilmiştir.³⁴ THKO'nun lider kadrosundan Sinan Cemgil'in Adıyaman'daki çatışma sonucunda öldürülmesinden sonra THKO, bazı banka soyma ve adam kaçıрма eylemlerini gerçekleştirse de etkinliği kısa bir süre sonra yitirmiştir. Dolayısıyla 1971 yılının ilk aylarında eylemlerine başlayan THKO'nun, hem insan sayısı bakımından hem de lojistik olarak güçlenmeden dağıldığı söylenebilir.³⁵

Bu arada sıkıyönetimin yaptığı çeşitli operasyonlar sonucunda THKO'nun birçok üyesi de yakalanmıştır. Yakalanan 24 THKO üyesi hakkında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığınca 29 Haziran 1971 tarihinde iddianame hazırlanmıştır. İddianameye göre, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına yöneltilen suçlama “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının tağyir, tebdil ve ilgaya cebren teşebbüs etmek ve bu fiile fer'an iştirak etmek*” idi.³⁶ Menderes ve iki arkadaşı da 27 Mayıs sonrasında aynı maddeden yargılanmışlardı.

TCK'nın 146/1 maddesinde yer alan bu suçun cezası idam idi. 16 Temmuz 1971'de Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde başlayan THKO davasında, askeri savcı sanıklardan İbrahim Seven ile Necmettin Baca'ya hapis, diğer 21 sanığa ise TCK'nın 146/1 maddesine göre idam cezası istemiştir.³⁷ 2 ay 23 gün gibi kısa sürede tamamlanan bir yargılamanın sonucunda mahkeme, Deniz Gezmiş ve 17 arkadaşı hakkında 146/1 maddesi uyarınca idam cezası vermiştir. Sanıklardan Hüseyin Özdoğan, Necmettin Baca ve İbrahim Seven'e delil yetersizliğinden beraat, Şükrü Kor Koçalak, Sevim Onursal ve İrfan Uçar'a ise birkaç yıl hapis cezası kararı çıkmıştır.³⁸

İdam kararlarını temyiz için sanık avukatları, Askeri Yargıtay 2. Dairesi'ne başvurmuşlardır. Askeri Yargıtay, 10 Ocak 1972'de incelemesini tamamlayarak kararını açıklamıştır. Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın idamları

³⁴ 31 Mayıs 1971 günü jandarma ile girilen çatışma sonucunda Sinan Cemgil, Alpaslan Özdoğan ile Kadir Manga ölürlen, Hacı Tonak ile Mustafa Yalçınar yaralı olarak yakalanmıştır. Feyizoğlu, 2011b, s. 316-318.

³⁵ Karataş, 2021a, s.289.

³⁶ Çelenk, 2013, s. 30. İddianamedeki THKO üyeleri şu isimlerden ibaretti: Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan, Hüseyin İnan, Recep Sakın, Mustafa Yalçınar, Mehmet Nakipoglu, Metin Yıldırım Türk, Atilla Keskin, Ahmet Erdoğan, Ercan Öztürk, Osman Arkış, Metin Güngörmüş, Semih Organ, Mehmet Asal, Mustafa Çubuk, Hacı Tonak, Hüseyin Cemal Özdoğan, İrfan Uçar, Mete Ertekin, Kor Koçalak, Sevim Onursal, İbrahim Seven, Necmettin Baca ve Mehmet Özdemir. Çelenk, 2013, s. 30-33.

³⁷ “21 İdam İstenen Davaya Başlandı”, *Tercüman*, 17 Temmuz 1971, Sayı: 3505, s. 1, 9.

³⁸ “Deniz Gezmiş ile 17 Kişi İdam Cezasına Çarptırıldı”, *Akşam*, 10 Ekim 1971, s. 1, 7; Halit Çelenk, *İdam Gecesi Anıları*, 16. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 227-229.

onandırken, diğer 15 kişinin idam cezaları bozularak çeşitli hapis cezalarına dönüştürülmüştür.³⁹ Gezmiş ve iki arkadaşının mahkemedeki davranışları ve hafifletici hiçbir sebebin bulunmaması idam cezalarının bozulmamasının gerekçesi olarak gösterilmiştir. Buna rağmen Askeri Yargıtay, son hükmü kamu vicdanına, tarihe ve TBMM'nin takdir ve yetkisine bırakmıştır.⁴⁰ Verilen idam cezalarının uygulanıp uygulanmaması 1972 yılının ocak ayı itibarıyla toplumda tartışılmaya başlanmış ve önemli bir sorun haline gelmiştir.⁴¹

Askeri Yargıtay'dan çıkan Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı Hüseyin İnan ile Yusuf Arslan'ın idam cezalarının yerine getirilip getirilmemesine dair son kararı, 1961 Anayasası'nın 64. maddesine göre Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu verecekti. İdam dosyaları daha Millet Meclisi'ne gelmeden önce CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Millet Meclisi'nin 24 Ocak 1972 tarihli oturumunda siyasi suçlar için idam cezasına en baştan beri karşı olduğunu belirtmiş ve idam cezalarının TCK'dan kaldırılmasını teklif etmiştir. Ancak mecliste yer alan AP, Milli Güven Partisi (MGP) ve Demokratik Parti (DP) milletvekilleri, İnönü'nün bu teklifine sıcak bakmayarak İnönü'ye karşı sözlü saldırılarda bulunmuşlardır.⁴² Öte yandan Askeri Yargıtay, sanıklar hakkında hükmünü açıklamadan önce aralarında tanınmış hukukçu, öğretim üyesi, mimar, mühendis, yazar, sanatçı ve çeşitli mesleklere mensup kişilerin bulunduğu 1790 kişi, toplu dilekçelerle Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa, Millet Meclisi'ne ve Cumhuriyet Senatosu'na başvurarak siyasi suçlar için idam cezalarının kaldırılmasını ve bu süre zarfına kadar alınan idam cezası kararlarının uygulanmamasını istemişlerdir. İmza verenlerin içerisinde bazı tabii senatörler de vardı. Bunlar; Ekrem Acuner, Mucip Ataklı, Vehbi Ersü, Suphi Karaman, Kamil Karavelioğlu, Sami Küçük, Ahmet Yıldız ve Muzaffer Yurdakuler idi.⁴³

İdam cezalarına ilişkin kanun tasarısı, Millet Meclisi gündemine çok hızlı bir şekilde 10 Mart 1972 tarihinde getirilmiş⁴⁴ ve CHP'nin büyük çoğunluğunun ve bağımsız milletvekillerinden Mehmet Ali Aybar ile Celal Kargılı'nın ret oylarına rağmen onaylanmıştır.⁴⁵ Tasarının, kanunlaşabilmesi Cumhuriyet Senatosu'nda

³⁹ Karataş, 2021a, s.290; "Askeri Yargıtay Tasdik Etti", *Hürriyet*, 11 Ocak 1972, s. 1, 9.

⁴⁰ Çelenk, 2010, s. 59.

⁴¹ Ali Gevgilili, *Türkiye'de 1971 Rejimi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 359-360.

⁴² "İnönü Sıkıyönetimin Uzatılmamasını İstedi", *Dünya*, 25 Ocak 1972, Sayı: 5294, s. 1, 7. İdam cezaları Türk hukuk sisteminden 5218 sayılı kanunla 21 Temmuz 2004 tarihinde kaldırılacaktır. *T.C. Resmi Gazete*, 21 Temmuz 2004, Sayı: 25529.

⁴³ "Ölüm Cezalarının Kaldırılması İsteniyor", *Akşam*, 6 Ocak 1972, s. 1, 7; Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi (CCSA), Yer No: 5/6-29, Fihrist No: 7995, s.1-32.

⁴⁴ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 492.

⁴⁵ Karataş, 2021a, s.290. İdamlar için Millet Meclisi'ndeki 297 milletvekilinden 238'i kabul, 53'ü ret, 6'sı çekimser oy kullanmıştır. Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), Devre (D).3, Cilt

görüşülüp onaylanmasına bağlıydı. Dolayısıyla bundan sonra Senato safhası başlamıştır.

İdam Cezalarının Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülmesi ve Tabii Senatörlerin Tutumu

Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın idam cezasına çarptırılmasına ilişkin Millet Meclisi'nin kabul ettiği kanun tasarısı, 13 Mart 1972'de Cumhuriyet Senatosu'nun Anayasa ve Adalet Komisyonuna getirilmiştir.⁴⁶ Komisyon idamlara ilişkin raporunu çok kısa bir sürede tamamlayarak üyelerine dağıtmıştır. İdamların yerine getirilip getirilmemesine ilişkin yapılan oylamaya 3 üye katılmamıştır. Katılan 12 üyenin 4'ü hayır oyu kullanırken, 8'i kabul oyu kullanmıştır. Oylamaya CHP'li Ekrem Özden, MGP'li Fehmi Alparslan ile kontenjan senatörü Hidayet Aydıner katılmamıştır. Oylamaya katılarak ret oyu verenler, CHP'li Zihni Betil ile Salih Türkmen, Milli Birlik Grubu (MBG) üyesi tabii senatör Mucip Ataklı ve bağımsız senatör Turgut Cebe idi.⁴⁷ Senato Komisyonu'nda idam kararlarının kabul edilmesiyle birlikte idam tasarısı, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'na 16 Mart 1972 tarihinde saat 15.00'da getirilmiştir.⁴⁸

Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili CHP'li Hayri Mumcuoğlu'nun yönettiği oturum 12 saat sürmüş ve bir hayli tartışmalı geçmiştir. Görüşmenin başlamasıyla birlikte Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı AP'li Refet Rendeçi; Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın idam cezalarının yerine getirilmesine dair kanun teklifinin öncelikle görüşülmesine dair bir önerge vermiştir. Öncelik önergesinin verilmesi, idamların aleyhinde olan senatörlerin tepkisine neden olmuştur. Senato içtüzüğüne göre, öncelik talebinin gerekçesi belirtilmek zorundaydı. Ancak önergede herhangi bir gerekçenin sunulmamış olunması üzerine Kars Senatörü CHP'li Sırrı Atalay, önerge aleyhinde söz alarak içtüzüğün 45. maddesini hatırlatmıştır. İdam cezalarının neden acele bir şekilde görüşülmek istendiğine anlam veremediğini aktararak Türk siyasi tarihindeki idam cezalarının görüşülme süreçlerine vurgu yapmıştır. Buna göre, Talat

(C).23, Toplantı (T).3, Birleşim (B).58, s.230. 10 Mart 1972 tarihli bu oylamada Süleyman Demirel, Turhan Feyzioğlu ve Ferruh Bpzbeyli gibi liderler idamlar lehinde oy kullanırlarken CHP'li Bülent Ecevit ve ortanın solu grubu alayhte oy kullanmışlardır. Gevgilili, 1981, s. 492.

⁴⁶ 15 kişilik Anayasa ve Adalet Komisyonu'nda 7 AP'li, 3 CHP'li, 2 Bağımsız ve 1'er MGB, MBG ve Kontenjan Gruplarından üye bulunuyordu. "Üç İdamı Senato Bugün Ele Alıyor", *Son Havadis*, 13 Mart 1972, Sayı: 5139, s. 1, 7.

⁴⁷ "Senato Komisyonu Da İdamları Kabul Etti", *Milliyet*, 14 Mart 1972, s. 1, 9.

⁴⁸ "İdamlar Konusu Senatoda Ele Alındı", *Akşam*, 17 Mart 1972, s. 1, 7.

Aydemir ile ilgili idam cezalarının yerine getirip getirilmemesi konusu, Cumhuriyet Senatosu'nun komisyon ve genel kurulunda bir aydan fazla süre kalmıştı. Gezmiş ve arkadaşları ile ilgili Senato'daki komisyon çalışmaları bile çok hızlı bir şekilde ve içtüzüğe aykırı olarak tamamlanmıştır.⁴⁹

İtirazlarını sürdürün Atalay'a göre, diğer yandan Senato'daki komisyonlara dosyalar Adalet Bakanlığı aracılığı ile gelmesi gerekirken Başbakanlık vasıtasıyla getirilmiştir. En önemlisi de anayasanın 92. maddesine göre, Millet Meclisi'nden çıkan bir yasanın Senato'ya en erken 15 gün sonra getirilmesi gerekirken buna uyulmayarak hemen 11 Mart'ta getirilmesi de anayasaya aykırıdır. Bunun yanı sıra Atalay'ın öncelik önergesinin karşısında olmasının ikinci nedeni, Millet Meclisi'nde siyasi suçlardan dolayı idam cezalarının kaldırılmasına dair önceden verilmiş teklifler görüşülmeden bu idam cezası dosyasının Senato'ya getirilmesidir. Atalay; AP, MGP ve DP'nin idamların Senato'dan bir an önce geçmesi için Senato üyeleri üzerinde "*ölüm cezalarının yerine getirilmemesini savunanların, suçu işleyenlerle beraber olacağı*" propagandasını yapmak suretiyle baskı oluşturmaya çalıştığını iddia etmiştir. Acele ile karar vermenin ülkenin siyasi hayatına olumsuz etki yapacağı uyarısında bulunarak anayasanın emrettiği süre içerisinde idamların görüşülmesini talep etmiştir. Atalay'ın bu konuşması, CHP ve MBG sıralarında alkış alırken, sağ partilerden tepki almıştır.⁵⁰ Atalay'ın bu konuşmasına yönelik senatörlerden gelen tepkiler, aslında idamlar meselesinde partilerin görüşünün ne olduğunu açıkça ele vermekteydi. Görüşmelerin en başında toplam 18 tabii senatörün oluşturduğu MBG Grubu'nun, CHP Grubu'nun yanında yer aldığı görülmektedir.

AP'lilerin verdiği öncelik önergesi, Sırrı Atalay'ın konuşmasından sonra oylamaya sunulmuş ve önergeye bazı CHP'li ve birkaç kontenjan senatörlerle birlikte tabii senatörler, aleyhte oy vermişlerdir.⁵¹ Anayasa ve Adalet Komisyonu'nun Senato'ya sunduğu rapor üzerinde görüşmelere başlanmıştır. MBG adına söz alan tabii senatör Muzaffer Yurdakuler, MBG'nin idam meselesi ile ilgili düşüncesini açıkça ortaya koymuştur. Yurdakuler'e göre, Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezasına ilişkin kanun teklifi meclislere çok acele bir şekilde getirilmiştir. Oysa Askeri Yargıtay'ın onayını bekleyen benzer suçlardan 14 kişi hakkında daha idam dosyaları bulunmaktadır. Muhtemelen bunlara da idam cezası verilecektir. Bütün davalar sonuçlandıktan sonra toplu bir şekilde idam dosyaları meclislere getirilip nihai karar için görüşmeler yapılmalıydı. Söz

⁴⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), Cilt (C):4, Toplantı (T):11, Birleşim(B): 42, s.59-61. (16 Mart 1972).

⁵⁰ CSTD, C.4, T.11, B. 42, s.61-63. (16 Mart 1972).

⁵¹ "Senato İdamları Onayladı", *Milliyet*, 17 Mart 1972, s. 9.

konusu kanun teklifinin bu şekilde acele olarak meclislere getirilmesi yanlıştır. Gezmiş ve iki arkadaşı hakkında idam cezaları uygulanıp diğer yandan meclislere gelmesi muhtemel dosyalar hakkında idam hükmü verilmemesi; vicdanları yaralayacak ve telafisi mümkün olmayan hatalara neden olacaktır.⁵²

Aynı zamanda Yurdakuler'e göre, idam cezası kararlarını veren askeri mahkeme hukuki açıdan haksız tahrik tespit edememiştir. Fakat siyasi yönden haksız tahriklerin olup olmadığına karar vermeyi kamu vicdanına, tarihe ve TBMM'ye bırakmıştır. Bu noktada Yurdakuler, 12 Mart öncesindeki siyasi olayların ve sosyal bünyedeki gelişmelerin tahrik sebebi olduğunu ve dolayısıyla idam cezalarının hafifletilerek müebbede dönüştürülmesi gerektiğini ifade etmiştir. 12 Mart Muhtırası metnini⁵³ ise kanıt olarak sunmuştur. Amacının dönemin hükümetini suçlayarak yeni bir tartışma yaratmak istemediğini ve böyle bir tartışmanın da kimseye bir fayda sağlamayacağı görüşünde olduğunu, senatörlerden toleranslı hareket ederek atıfet duyguları ile hareket etmeleri gerektiğini aktarmıştır.⁵⁴

Yurdakuler, idam cezasına mahkûm olmuş olan üç gencin işlediği suçları onların delikanlılıklarına, gençliklerine ve olayların ciddiyetini kavramadaki tecrübesizliklerine bağlayarak senatörlerden gençleri anlamalarını istemiştir. Gençlerin askeri mahkemedeki davranışlarını da buna bağlayan Yurdakuler, öte yandan onların davranışlarını onaylamadığını da ifade etmiştir.⁵⁵ Gezmiş ve arkadaşları, 16 Temmuz 1971 tarihinde mahkeme salonunda sloganlar atmış ve mahkemeye itimatlarının olmadıklarını beyan etmişlerdi.⁵⁶

⁵² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.65-66. (16 Mart 1972).

⁵³ AP Hükümeti'nin ve parlamentonun ortaya çıkan bunalımdan dolayı suçlandığı 12 Mart Muhtırası'nın metni aynen şöyledir: "*1-Parlamento ve hükümet, süregelen tutumu, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasanın ön gördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyetinin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür. 2- Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın ön gördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir. 3-Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirecek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır. Bilginize". "Komutanların Ültimatomu", *Akşam*, 13.03.1971, s. 1, 7.*

⁵⁴ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.65-66. (16 Mart 1972).

⁵⁵ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.66-67. (16 Mart 1972).

⁵⁶ "Duruşmadan Kısa Notlar", *Tercüman*, 17 Temmuz 1971, Sayı: 3505, s. 1, 7.

İdam cezalarının yerine getirilmesinin toplumsal ve siyasal açıdan bir yarar getirip getirmeyeceğinin hesaplanması gerektiğine de dikkatleri çeken Yurdakuler, MBG olarak kendilerinin isteğinin idam mahkûmlarının sadece hayatlarının bağışlanması olduğunu kaydetmiştir. 21 Mayıs darbe girişiminin suçluları için meclisler, idam meselesine daha geniş bir çerçeveden bakarak idam kararlarının bazılarını affetmiştir.⁵⁷ Bu kararın ne kadar faydalı ve isabetli sonuçlar sağladığı, affedilenlerin hiçbirisinin tekrar darbe olaylarına karışmaması ile ortaya çıkmıştır.⁵⁸ Tabii senatörlerin, 11 Mart 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'na getirilen Talat Aydemir ve üç arkadaşının idam cezalarının yerine getirilmesine dair kanun teklifinin görüşmelerinde de dördünün birlikte idam edilmesinin aleyhinde bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Yapılan açık oylamada Talat Aydemir'in idam cezasının yerine getirilmesi için 20 tabii senatörden 10'u kabul oyu kullanırken diğer 10'u ret oyu vermiştir. Fethi Gürcan için yapılan oylamada 1 kabul, 11 ret, 3 çekimsiz oy çıkmıştır. 5 tabii senatör de oylamaya katılmamıştır. Osman Deniz ile Erol Dinçer'in idam cezalarının yerine getirilmemesi için tabii senatörlerin büyük bir gayret sarf ettikleri görülmektedir. Osman Deniz'in idamını istemeyen tabii senatör sayısı 16 idi. Erol Dinçer'in idam edilmesinden yana olmayanların sayısı ise, 18 idi. Neticede tabii senatörlerin de desteğiyle Osman Deniz ile Erol Dinçer'in idam cezaları müebbette çevrilmiştir. Aydemir ve Gürcan'ın idamları ise onaylanmıştır.⁵⁹ Tabii senatörlerin büyük bir kısmının, idam cezalarının hepsine birden onay vermemelerinde insani sebeplerin etkili olduğu yadsınamazdı. Fakat asıl altında yatan neden, darbe girişiminden en çok Aydemir ve Gürcan'ın suçlanmalarıydı.⁶⁰

Siyasi suçlar için idam cezasının verilmesine de karşı olduklarını aktaran Yurdakuler, bunun istenen sonucu sağlamadığını dünyadan ve Türkiye'den örnekler vererek anlatmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu bunalımlı süreçte Senato olarak kendilerine düşen görevi, “*ayrıca, bölücü, uzaklaştırıcı, kargınlıklar*

⁵⁷ 21 Mayıs 1963 askeri darbe girişiminden sorumlu tutulan kişiler hakkında yapılan yargılamalar sonucunda Mamak Sıkıyönetim Mahkemesi, 5 Eylül 1963 tarihinde sanıklardan Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İlhan Baş, Osman Deniz, Cevat Kırca ve Ahmet Gücal'ı idama mahkûm etmiştir. Askeri Yargıtay da 7 idam hükümlüsünden dördünün yani Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer ve Osman Deniz'in idam kararlarını kesinleştirmiştir. Beş aylık görüşmelerin sonucunda meclisler, 19 Haziran 1964'te Talat Aydemir ile Fethi Gürcan'ın idamlarını onarken, Erol Dinçer ve Osman Deniz'in idam kararlarını müebbette çevirmiştir. Diren Çakmak, “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”, *Akademik Bakış*, Cilt:1, Sayı:2, Yaz 2008, s. 60-62.

⁵⁸ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.67. (16 Mart 1972).

⁵⁹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.68. (16 Mart 1972).

⁶⁰ Geniş bilgi için bkz. İsrail Karataş, “Talat Aydemir ve Arkadaşlarının İdam Cezaları Karşısında Tabii Senatörlerin Tutumu”, *Tarih Araştırmaları IV*, Ed. Ahmet Gözlü-Aydın Efe, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2021, ss. 111-127.

yaratıcı davranışlardan uzak, sosyal barışı sağlayıcı bir tutum içinde Türk milliyetçiliğinden güç alarak, hamurunu bu vatan çocuklarının kanı ile yoğurup kurduğumuz cumhuriyeti hür ve demokratik bir nizam içinde sosyal hukuk devletini gerçekleştirip, korumak” olarak açıklamıştır. Bu şekilde kurulacak demokratik bir düzenin yer altı komünizm teşkilatlarının ve şeriatçı düşüncelerin ortaya çıkmasına izin vermeyeceğinin altını çizmiştir. Toplum ve rejim bu tür hareketlere değer vermeyerek onların yeşermesini engelleyecektir. Dolayısıyla demokratik normal düzene geçişinin ilk adımı olarak senatörlerden idam mahkûmlarının hayatlarını bağışlamasını isteyen Yurdakuler’e göre, Senato’nun vereceği bu kararın diğer suçluların *“hayatlarının kaygısına düşmeden, işledikleri suçların cezasını çekmek üzere teslim olmalarını sağlayacak*” ve dolayısıyla normal düzene geçiş için uygun bir zemin hazırlamış olacaktır.⁶¹

Yurdakuler’in sosyal barış çağrısını güçlendirmek için Atatürk’ün *“Yurtta Sulh, Cihanda Sulh”* sözüne atıfta bulunduğu görülmektedir. Atatürk’ün bu sözü doğrultusunda karar verilmesi gerektiğini düşünen Yurdakuler, kendisinin katiller için değil, siyasi suçlular için bağışlanma istediğini dile getirmiştir. Bağışlanmalarını isterken de *“Hepimiz babayız, hepimizin yavruları var, hepimiz onların yolunu gözleriz. Bu çocukların da babaları, anaları, kardeşleri var”* şeklinde duygusal sözler sarf etmek suretiyle senatörleri etkilemeye çalışmıştır. Banka soyma, adam kaçırma ve bazı yerleri bombalama gibi suçların işlenmesinde yaşanan ortamın büyük bir payının olduğunu belirtmiş ve gençlerin toplumsal bunalımda adeta suç işlemeye zorlandığını iddia etmiştir. Hal böyle iken, bu gençlerin idam ile cezalandırılmaları adil olamaz. En önemlisi de sosyal barışın sağlanması gecikir. Yurdakuler, ortaya koyduğu sebeplerden ötürü yine senatörlerden mahkûmların sadece hayatlarının bağışlanmasını istemiştir. Bu konuşma CHP ve MBG sıralarında büyük bir alkış almıştır.⁶²

Sağ partilerden MGP’nin idamlarla ilgili görüşü Urfa Senatörü İbrahim Ethem Karakapıcı tarafından açıklanmıştır. Karakapıcı’nın konuşmasından MGP’nin idamların lehinde olduğu anlaşılıyordu. Gezmiş ve iki arkadaşını; ülke ve millet bütünlüğünü yok etmeye çalışmak, düşmanla işbirliği yaparak hür ve demokratik toplum düzenine son vermek ve Türkiye’yi anarşi ortamına sürüklemek ile suçluyordu. Karakapıcı, parti olarak idam cezalarının çağdışı olduğuna ilişkin görüşlere katılmadıklarını belirterek bazı durumlarda idam cezalarının gerekli olduğunu öne sürmüştür. Bu düşüncesini Türkiye’nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Hürriyetleri Koruma Sözleşmesinin 2. maddesinde yer alan *“Bazı hallerde ölüm cezasının insanın yaşama hakkı temci*

⁶¹ CSTD, D.1, C.19, T.3, B.50, s.68. (11 Mart 1964).

⁶² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.68-69. (16 Mart 1972).

kuralına aykırı sayılamaz” ilkesine dayandırmıştır. İnsanın yaşama hakkının kutsal olduğu görüşü karşısında da Karakapıcı, “*İnsanın yaşama hakkı kutsaldır da, bir toplumun, bir milletin yaşama hakkı kutsal değil midir?*” sorusunu sorarak bazı kritik durumlarda idam cezasının şart olduğunu anlatmıştır.

Karakapıcı, olağanüstü şartlarda idam meselesine şefkat duyguları ile yaklaşılmasına karşı çıkmıştır. Bu noktada, “*Merhametten maraz doğar*” atasözünü hatırlatmıştır. Kendilerinin devlete ve millete ihanet edenlere merhamet etmelerinin mümkün olmadığını aktarmıştır.⁶³ Karakapıcı, yaptığı bu konuşmasıyla aslında hem CHP Grubuna hem de MBG’ye cevap veriyordu. Dolayısıyla idam tartışmalarında MGP’nin AP’nin yanında yer aldığı söylenebilir.

Şahısların kendi adlarına yaptıkları konuşmalar sırasında idam tartışmalarının bir hayli sertleştiği görülmektedir. Sakarya AP Senatörü Mustafa Tıǧlı, Yurdakuler’e cevaben devletin özel duygularla yönetilemeyeceğini hatırlatmış ve idam kararlarını veren hâkimlerin bile acıma hislerini bir tarafa bırakarak vatansaver ve medeni duygularla hareket ettiklerini belirtmiştir.⁶⁴

Gençlerin Cumhuriyeti ve hürriyetleri ortadan kaldırmak amacıyla faaliyet gösterdiği iddiasında bulunan Tıǧlı, yine Yurdakuler’in 12 Mart Muhtırası metninin hafifletici bir sebep olabileceğine ilişkin görüşüne katılmadığını söyleyerek Yurdakuler’e yüklenmiştir. 12 Mart Muhtırası’nda cumhuriyeti ve ülkeyi tehlikeye düşürenin meclislerin ve hükümetlerin olduğu savunulmaktadır. Tıǧlı’ya göre, eğer Cumhuriyet ve ülke tehlike ile karşı karşıya kalmışsa bunun sorumlusu gençlerdir. Cumhuriyetin varlığının tehlikeye düşmesinden faydalanmak isteyen bu gençler, leninizmi ve komünizmi Türkiye’ye getirmeye çalışmışlardır. Ayrıca işlenen suçları mahkumların, gençliklerine bağlanmasına da karşı çıkmış ve “*son dakikaya kadar hakimın karşısında, ‘Benim mesleğim Leninist ve komünist savaşıdır’ diyen insanın, artık heyecanı bahis mevzuu olamaz. Böyle bir insanın ancak azmi, iradesi ve kararı bahis mevzuu olur*”⁶⁵ diyerek idam cezalarının uygulanması gerektiğinin altını çizmiştir.

İdamların karşısında yer alan tabii senatör Ekrem Acuner, senatörlerin dikkatlerini 12 Mart bunalımının nedenlerine ve 12 Mart bunalımından bir an önce kurtulmanın çarelerine çekmiştir. Acuner’e göre, Türkiye’nin 12 Mart bunalımına sürüklenmesinde eski AP hükümeti sorumludur. Hal böyle olmasına

⁶³ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.69-70. (16 Mart 1972).

⁶⁴ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.71-72. (16 Mart 1972).

⁶⁵ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.72-73. (16 Mart 1972).

rağmen AP'liler, kendi sorumluluklarını idamları savunmak suretiyle Gezmiş ve iki arkadaşına yüklemeye çalışmaktadırlar.⁶⁶

Öte yandan 12 Mart Muhtırası ile teşekkür eden Nihat Erim Hükümeti ise 12 Mart bunalımının nedenlerine doğru teşhisi koyamayarak bunalımın esas sorumlularını himaye etmekte ve sert uygulamalarla masum kişileri cezalandırmaya çalışmaktadır. Gerçek suçlular, Erim Hükümeti tarafından himaye edilerek bir yandan da 12 Mart Muhtırası hedefinden saptırılmış ve AP'nin çıkarlarına hizmet eder hale getirilmiştir. Erim Hükümeti, bunalımdan çıkmak için siyasi, sosyal ve ekonomik reformları bir kenara iterek sert uygulamaları ön plana çıkartmıştır.⁶⁷

Sıkıyönetimin aldığı sert tedbirler ise, yasal sınırları aşmıştır. Acuner, sert tedbirlerde ısrar edilmesi durumunda Türkiye'nin bölüneceği ve ülkede silahlı bir çatışmanın ortaya çıkacağı uyarısında bulunmuştur. Şiddetin, sorunları çözmek yerine daha fazla şiddeti beraberinde getirdiğini kaydeden Acuner, idam cezalarının yerine getirilmesinin de bunalımdan çıkış noktasında isabetli bir çözüm yolu olmadığını ifade etmiştir. İdam cezalarının yerine getirilmesinin sorunların çözümünü daha da ağırlaştıracağını ve güçleştireceğini düşünen Acuner, AP sıralarından yükselen tepki seslerine rağmen sözlerini şöyle sürdürmüştür: *“Ölüm cezasına mahkûm edilmiş bulunan bu üç gencin kurulu nizama karşı işledikleri suçlar siyasal ve hukuksal yönden ölüm cezasının icrasına izin verilmesini gerektirecek ölçüde ve ağırlıkta değildir. Zincirleme birbirlerini takip edeceği anlaşılan ölüm cezalarının icrasına izin verilmesi, bu ilk karardan itibaren parlamentoyu çok tehlikeli bir angajmana sokar. Dönüşü mümkün olmayan böyle bir bağlantının tesisi, sonucu kestirilemeyecek bir karanlık gidişin başlangıcı olabilir. Çok sayıda ölüm cezalarının infazı, ister istemez o ülkeyi zorla iç karışıklığa iter. 12 Mart Muhtırasının suçladığı kişilerden kimsenin yargılanmamış olması, buna karşılık da suçluluğa siyasi iktidarın tutumuyla fiilen itilen kişilerin idam edilmesi, milli bütünlük ve birlik için zararlıdır”*.⁶⁸

İdam cezalarının yerine getirilmesinin zararlarının neler olabileceğine ilişkin tahminleri sürdüren Acuner, demokratik düzene geçişin uzayabileceğini, 1973 seçimlerinin zamanında yapılamayabileceğini ve hatta daha da kötüsü geçici yarı askeri yönetimin tam bir askeri yönetime dönüşebileceğini kaydetmiştir. Buna karşılık idam cezalarının yerine getirilmesine izin verilmemesi halinde ise, tüm bu olumsuz sonuçlar kendiliğinden yok olacaktır.

⁶⁶ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.73-74. (16 Mart 1972).

⁶⁷ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.74-75. (16 Mart 1972).

⁶⁸ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.75. (16 Mart 1972).

Aynı zamanda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı uluslararası komünizm komplosunun tahrik unsurları kendiliğinden ortadan kalkacaktır. İdamların istismar edilmesinin önüne geçilecektir.⁶⁹ 12 Mart Muhtırası'nın ilk maddesine bakıldığında Türkiye'nin bunalıma girmesinden dolayı AP hükümeti ve parlamento sorumlu tutulmuştur. Fakat Türkiye'nin son 48 yıllık siyasi tarihe bakıldığında askeri müdahaleyi meşrulaştıracak olumsuzlukların en azının AP hükümetleri döneminde yaşandığı söylenebilir.⁷⁰

Diyarbakır Bağımsız Senatörü Selahattin Cizrelioğlu'nun Senato kürsüsünden idamlar aleyhinde yaptığı konuşmasında Acuner gibi anarşi olaylarından AP hükümetini sorumlu tutmuş ve hükümeti anayasal düzene göre hareket etmemekle suçlamıştır. Yine Acuner gibi Cizrelioğlu da Gezmiş ve İki arkadaşının işlediği suçları siyasi suçlar olarak vasıflandırmış ve bu tür suçlar için idam cezasına karşı olduğunu belirtmiştir. Buna ilişkin dünyadan birçok örnek vererek fikrini güçlendirmeye çalışmıştır. Buna ilaveten yine idam cezalarının Türkiye'nin bulunduğu zaman dilimine ve geleceğine faydadan ziyade zarar getireceğini kaydetmiştir.⁷¹

Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü Tayfur Sökmen ise başta tabii senatörler olmak üzere idam aleyhtarı bütün senatörlerin karşısında yer almış ve idamların yerine getirilmesinin Türkiye'nin bekası açısından önemli olduğuna işaret etmiştir. Sökmen, tabii senatörlerin siyasi suçlar için idamların demokratik ülkelerde uygulanmadığı şeklindeki iddiasını çürütmek için İngiltere ile Fransa'dan örnekler vermiştir: 1968'de Fransa'da ortaya çıkan siyasi olaylarda Fransa anarşistlere çok acele bir şekilde idam cezası vermiş ve hiçbir Fransız bunun karşısında yer almamıştır. Yine İngiltere'de de polis, anarşistlere karşı çok sert tedbirler almasına rağmen hiçbir İngiliz buna tepki göstermemiştir. Sökmen'e göre Türkiye'de olayların çıktığı 1968 yılında anarşistler müdafaa ve himaye edilmeyip Fransa'daki gibi sert bir şekilde cezalandırılıyorsa Türkiye 12 Mart Muhtırası ile karşı karşıya kalmayacaktı. İdam mahkûmlarını suça iten ise aslında solcu öğretim üyeleri ile iktidar hırsı ile hareket eden sol eğilimli politikacılarıdır. Anarşistlerin amacının Türkiye'yi Leninist ve Maoçu ülkelerin bir sömürgesi haline getirmek olduğunu iddia eden Sökmen, 12 Mart Muhtırası ile buna engel olduğunu aktarmıştır. Son olarak, "*Kızını dövmeleyen dizini döver*" sözünü hatırlatarak idam cezası meselesinde duygusal hareket edilmemesini istemiştir.⁷² 12 Mart öncesinde üniversitelerdeki işgal ve

⁶⁹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.75-76. (16 Mart 1972).

⁷⁰ Cengiz Sunay ve Bilal Tunç, "Elli Yıl Sonra 12 Mart Muhtırasına Yeniden Bakmak", *Journal of History School*, Yıl 14, Sayı LV, Aralık 2021, s.3920, 3924.

⁷¹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.76-81. (16 Mart 1972).

⁷² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.81-82. (16 Mart 1972).

bojkotların aslında hükümetten değil muhalefetten destek gördüğü düşünülürse⁷³ Sökmen'in itirazları daha iyi analiz edilebilir.

Anlaşılabileceği üzere, sağ partiler ve bazı senatörler, idam cezalarının yerine getirilip getirilmemesi meselesine devletin ve cumhuriyetin devamlılığı açısından bakmış ve cezaların infazının devletin varlığını devam ettirmesine büyük oranda hizmet edeceğine inanmışlardır. Dolayısıyla 12 Mart döneminde bazı senatörler üzerinde devletin ve rejimin bekası konusunda büyük endişenin hâkim olduğu iddia edilebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya, komünist ideolojisini tüm dünyaya yaymak için özellikle üç yönde faaliyete geçmiştir. Bunlar; Avrupa, Orta Doğu ve Asya-Uzak Doğu ülkeleri idi. Kısa süre içerisinde dünya kamuoyunda komünizm tehlikesi “*kızıl düşman*” olarak algılanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin rejimi ve güvenliği de tehdit altındaydı. Bu tehlike karşısında başta ABD olmak üzere Batı Avrupa devletleri hızla harekete geçmişlerdir.⁷⁴ Dünyanın teyakkuza geçtiği Soğuk Savaş yıllarında sağ kimliğe sahip parti ve siyasilere rejim ve güvenlik endişeleri anlaşılabilir bir durumdur.

Tayfur Sökmen'in aksine tabii senatör Ahmet Yıldız, gençlerin ağır suçlar işlediklerini kabul etmekle birlikte asıl suçluların ve yargılanması gerekenlerin 12 Mart öncesinin siyasi iktidarı olduğunu savunmuştur. 12 Mart Muhtırası sürecine gelinmesinde AP hükümetini suçlayan Yıldız, idam cezaları ile ilgili kararlar verilirken suçun işlendiği toplumsal koşulların dikkatle incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yıldız'ın söylemlerine göre, idam cezası alan üç mahkûmun işledikleri suçlarda içinde buldukları ortamın etkisi büyük olmuştur. Bu tezi aynı zamanda yargı kararları ile bilimsel çevreler de doğrulamaktadır. Yıldız'a göre, 1968 yılında gençlerin başlattığı haklı istekler, hükümet tarafından görmezden gelinmiş ve belli bir süre sonra devrimci gençlerin karşısına silahlı meşru ve meşru olmayan güçler çıkartılmıştır. Gençler, hükümet tarafından bilinçli olarak iki ayrı kampa ayrıştırılmaya çalışılmıştır. İşlenen cinayetler ve silahlı ve sopalı saldırılar karşısında hükümet, taraf tutarak olayların önüne geçmek istememiştir. Kısacası 12 Mart bunalımının meydana gelmesinde suçlu olan ve olayları kışkırtan eski iktidarın, idam meselesinde vicdanları ile karar vermesi gerekir. Yıldız, 12 Mart'ın sorumlusunun ve suçlusunun dolayısıyla gençleri suça itenin eski iktidar olduğu yönündeki

⁷³ Sunay ve Tunç, 2021, s. 3921.

⁷⁴ Ceyda Tuna Kocaoğlu, “Soğuk Savaş Sürecinde Komünizme Karşı Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik ve Savunma İşbirlikleri Kurma Çabaları: Balkan Paketi ve İttifakı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 17, Sayı 37, 2021, s. 5-6.

12 Mart Döneminde İdam Cezası Tartışmaları: Tabii Senatörlerin Tutumu

iddiasının sıkıyönetim mahkemeleri, savcılarını⁷⁵ ve bilim adamları hatta Danıştay'ca kabul edildiğini ifade etmiştir. 12 Muhtırası'nı veren komutanlar tarafından ülkenin bunalıma girmesinde suçlu bulunan AP'nin, idamların lehinde olmasını şu sert sözlerle eleştirmiştir: “12 Mart ortamını yaratan körpe kafaları birbirleriyle vuruşturan, sokak ortasında gençleri kanlar içerisinde yere serdiren, hiçbir düşmanımızın bize yapmadığını yaptıran faciaların asıl nedeni; evet o ortamın, o faciaların asıl nedeni, ülkemizin geri kalmışlık ayıbından bir türlü kurtarılamayışı, şanlı geçmişine yaraşır bir gelecek yaratılacağı umudunun verilmeyişidir. Türkiye'yi bu durumdan kurtaramayanlarla, bu durumu düzelterek tedbirleri, çıkarları sarsılır diye önleyenler, bu duruma tepki gösterenlerin ölçüyü kaçırsalar bile ölümlerine evet deme hakları olamaz. Evet derlerse ve günahlarını kendilerinden başkalarına yüklemeye çabaları ile kurban sunma yoluna saparlarsa, bunun vebali yalnız kendilerini değil, çocuklarını da rahatsız edecektir”.⁷⁶

Anlaşılabileceği üzere, AP'li senatörler; 12 Mart sürecine gelinmesinden devrimci gençleri ve onları suça teşvik etmekle suçladığı sol aydın ve siyasetçileri sorumlu tutarken, tabii senatörler 12 Mart Muhtırası'nda da yer aldığı üzere asıl suçluların AP hükümetinin olduğunu savunmuşlardır. AP'liler, bunalımdan gençleri sorumlu tutmak suretiyle bir yerde kendilerinin masum olduğunu kanıtlamaya gayret etmişlerdir. Bu doğrultuda Cumhuriyet Senatosu'nda AP'lilerle tabii senatörler arasında büyük bir çekişmenin olduğu söylenebilir. Aslında tabii senatörler ile AP, 1961 yılından beri sürekli çekişme içerisindeydi. 1965 Genel Seçimlerini AP'nin kazanmasıyla birlikte hayal kırıklığına uğrayan tabii senatörler, muhalefetlerini parlamento dışında da sürdürmüşlerdir.⁷⁷ Öte yandan 1965 Genel Seçimlerine kadar sola karşı mesafeli duran tabii senatörlerin, bu tarihten itibaren sol ile ilişkileri başlamıştır. Bazı senatörler sol eğilimli *Yön* ve *Devrim* dergilerinde yazılar yazmaya başlamışlardır. 12 Mart Muhtırası'na giden süreçte de sol aydınlarla dayanışma içerisinde AP'ye karşı mücadele etmişlerdir.⁷⁸ 1965'ten sonraki tabii senatörlerin, Senato'daki söylemleri ise sol

⁷⁵ 29 Haziran 1971 tarihli askeri savcılığın hazırladığı THKO iddianamesine göre, gençler başlangıçta AP hükümetine karşı silahlı ve saldırsız gösteriler yapmış, buna rağmen AP hükümeti bundan rahatsızlık duyarak devletin silahlı güçlerini geçlerin üzerine göndermiştir. Böylece gençlerle devlet karşı karşıya getirilmiştir. Gençleri daha kolay yönetebilmek için yine hükümet tarafından gençler iki ayrı gruba bölünmüş ve bir grup diğer gruba karşı hükümet tarafından desteklenmiştir. Hükümetin diğer yandan gençlerin ve ülkenin sosyo-ekonomik sorunlarına çare bulmak istememesi anarşinin artmasına neden olmuştur. Çelenk, 2013, s. 41-43.

⁷⁶ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.83-85,87. (16 Mart 1972).

⁷⁷ Selçuk Akıncı, *1960-1980 Dönemi Türk Parlamentosu'nda Vesayetçi Yapılar*, Yayınlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2014, s. 176, 213.

⁷⁸ Akıncı, 2014, s. 213-214.

cenahın takdirini kazanmıştır. 1969 yılında *Devrim* dergisinin yayın hayatına girmesiyle birlikte tabii senatörlerin bu dergi aracılığıyla sol cenahla açık bir ittifaka girdiği söylenebilir. Bu ittifak bazı tabii senatörler üzerinde “*cuntacılık*” iddialarını da beraberinde getirmiştir.⁷⁹ 12 Mart döneminde tabii senatörlerin idam tartışmalarındaki söylemlerini daha iyi anlayabilmek için onların önceki yıllardaki durumlarının göz önünde bulundurulması gerekir.

Ahmet Yıldız’a göre, cezalardan “*usandırma ve ibret alma*” gibi sonuçlar beklenirken, bu ve benzeri sonuçlar idam cezasının yerine getirilmesiyle alınamaz. 21 Mayıs 1963 Talat Aydemir darbesi girişiminde yargılananlardan bağışlanmış olanlar ibret almış ve tekrar darbe girişiminde bulunmamışlardır. Dolayısıyla üç mahkûmun bağışlanmasıyla da yine benzer sonuca ulaşılabılır.

Tabii senatör Yıldız, daha sonra Adnan Menderes ve iki bakan arkadaşının idam edilmesi ile Talat Aydemir’in idamını karşılaştırarak diğer senatörleri üç mahkûmun bağışlanması konusunda etkilemeye çalışmıştır. 27 Mayıs darbesinden ve 21 Mayıs darbe girişiminden sonra idam edilenler, Gezmiş ve iki arkadaşı gibi çocuk denilecek yaşta değillerdir. Olgun yaştaydılar ve devlet tecrübesine, iktidar gücüne sahip kişilerdir. Affedilmeleri halinde ibret alarak düzelme çağlarını çoktan geçmişlerdir. Oysa Gezmiş ve iki arkadaşı devlet tecrübesine sahip olmayan henüz askerlik görevini bile yapmamış, devletin ve iktidarın olanaklarından yoksun kişilerdir. Bunların Türk devletini yıkma gibi bir imkânının olmadığını savunan Yıldız, bu yöndeki iddiaları gülünç bulmuştur. “*Ne Türk devleti birkaç çocuğa, ne Türk ulusu birkaç aşırının isteğine uyacak kadar yetenekten yoksun değildir*” diyerek bu tür iddiaları doğru kabul etmenin kendisinin gururuna dokunduğunu ifade etmiştir.⁸⁰ Görüldüğü üzere, Yıldız daha önce benzer suçlardan dolayı idam edilenlerin idamlarını haklı görürken, Gezmiş ve iki arkadaşının idam edilecek olmasının karşısında yer almıştır. Çünkü güç itibarıyla onların devletin varlığını ortadan kaldırma gibi bir imkânlarının olmadığına inanıyordu.

27 Mayıs darbesindeki idamlar ile 12 Mart döneminde gerçekleştirilmeye çalışılan idamları karşılaştırmaya devam eden Yıldız, TBMM’deki milletvekillerinin çoğunluğunun 27 Mayıs dönemindeki idamları halen eleştirdiğini hatırlatmıştır. Menderes ve iki arkadaşının idamının siyasi suç vasfında olduğunu değerlendiren ve affedilmeleri gerektiğini düşünen bu meclisin, Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezalarının yerine getirilmesini istemesini sorgulamıştır. Yıldız’ın düşüncesine göre, 27 Mayıs döneminde idam edilenler yetişkin bir çağda devletin gücünü kullanarak yıllarca anayasayı ihlal

⁷⁹ Akıncı, 2014, s. 216-217.

⁸⁰ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.85. (16 Mart 1972).

etmişlerdir. Meşru yollardan iktidara gelerek her türlü meşru dışı yollara başvurmuşlar, iktidardan ayrılmamak için devletin temel niteliklerini ihlal etmişler, kan akıtmışlar ve vatan cephelerini kurmuşlardır. Bu şekilde anayasayı ihlal edenlerin affını düşünen meclisin, “onlarla kıyaslanamayacak ölçüde merhamet ve atıfete layık görülmesi gereken çocuklara karşı” nasıl “kaskatı” davranabildiğini sorgulamıştır.⁸¹

Yıldız, idamların lehinde olanların tam tersine, idamların yerine getirilmesinin rejimin normalleşmesini güçleştireceği gibi Türkiye'nin geleceğine de olumsuz sonuçlar getireceğini düşünmekteydi. Sözlerinin bir yerinde Yıldız, idamların lehinde olanların Türkiye'nin geleceğini ve saygınlığını düşünmeyerek hırsla hareket ettiklerini iddia etmiş ve bu durum AP'lilerin sözlü bir şekilde ona sataşmalarına neden olmuştur.⁸² İdamların Türkiye'nin itibarına hiçbir katkısının olmayacağına, tam tersine dünya kamuoyundaki itibarını sarsacağını düşünen Yıldız, idamların “kimi hurs ya da huncin en ilkel biçimde tatminini sağlamaktan başka bir sonuç vermeyeceği”ni öne sürerek idamların müebbette çevrilmesini önermiştir.⁸³ İdam tartışmalarında devletin ve rejimin geleceği hususunda iki zıt görüşün bulunduğu görülmektedir. İdamların lehinde olanlar devletin ve rejimin varlığının tehlikede olduğundan söz ederek bunun için idam cezalarının mutlaka infaz edilmesi gerektiğini savunurken, tabii senatörler gibi idamların aleyhinde olan diğer üyeler, idamların yerine getirilmesinin devletin ve rejimin varlığını korumada hiçbir yarar sağlamayacağı gibi tam tersine itibarını sarsacağını ve normalleşmenin gecikeceğini düşünüyordular.

Yıldız, Gezmiş ve iki arkadaşının komünist oldukları ve bu yüzden idam edilmeleri gerektiği yönündeki duygusal konuşmalara sert çıkmıştır. Komünizmin Türkiye'de yayılmasına kendisinin de karşı çıktığını ifade eden Yıldız, bir kişinin komünist olması münasebetiyle idama mahkûm edilmesinin yanlış olduğuna değinmiş ve Türkiye'nin bunu ne ABD'ye ne de Sovyet Rusya'ya anlatamayacağını kaydetmiştir.⁸⁴

İdama mahkûm edilmiş kişilerin adam öldürmediklerine de dikkatleri çeken Yıldız, bu insancıl duyguların da karar verirken ön planda tutulması gerektiğini senatörlerden talep etmiştir. Sıkıyönetim mahkemelerince başka idam dosyalarının görüşüldüğünü hatırlatan Yıldız, mahkemelerin sonucunda idam mahkûmu sayının daha da artacağını belirtmiştir. İdamlarının hepsinin yerine getirilmesinin mantığa sığmayacağını ve bu yüzden hiçbir idamın yerine

⁸¹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.85-86. (16 Mart 1972).

⁸² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.86-87. (16 Mart 1972).

⁸³ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.87. (16 Mart 1972).

⁸⁴ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.88. (16 Mart 1972).

getirilmemesinin daha vicdanlı bir davranış olacağını savunmuştur. Sözlerini bitirirken Yıldız'ın, öç alma duygusuyla hareket edilerek sosyal barışın sağlanamayacağına ilişkin uyarısı CHP ve MBG sıralarından büyük alkış almıştır.⁸⁵

Tabii senatör Ahmet Yıldız'ın düşüncelerinin aksine Malatya senatörü eski AP'li, bağımsız senatör Hamdi Özer 12 Mart sürecine gelinmesinde asıl suçluların gençleri suça tahrik ve teşvik eden solcu aydın ve siyasetçiler olduğunu iddia etmiştir. Özer'e göre, asıl cezalandırılması gerekenler bu tahrikçilerdir. Fakat 12 Mart Muhtırası'nın verilmesiyle birlikte bunlar suçu üzerlerine almayarak ortadan kaybolmuşlardır. Hatta bunlar içerisinde bazı siyasetçiler, idamları durdurmak adına kurtarıcı rolüne üstlenmişlerdir. İdam cezalarının yerine getirilip getirilmemesi konusunda ise, Özer, *“Devletimiz için bir tek kişi değerlidir, bir tek kişinin noksanlığı kayıptır; fakat devletimizin yaşaması için binlerce kişiyi kurban etmek farzdır”*⁸⁶ diyerek devletin geleceği için idamların yerine getirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Bu arada AP'liler, idam cezalarının yerine getirilmesine dair kanun tasarısının bir an önce oylanması için acele ediyorlardı. AP'li senatör Akif Tekin kanun tasarısı üzerindeki konuşmalarla artık durumun aydınlığa kavuştuğundan söz ederek görüşmelerin yeterliliği için bir önerge vermiştir. Yeterlilik önergesi aleyhinde CHP'li Sırrı Atalay söz alarak konuşmuş ve AP'lilerin bu acelelerinin nedenlerini sorgulamıştır. Bunun üzerine AP'li Orhan Kor'un acelelerin sebebinin *“memleket sevgisi”* olduğunu belirtmesi üzerine AP'lilerle CHP'liler arasında hakaretlere varan sözlü tartışma meydana gelmiştir. Tabii senatörler tartışmalara katılmamıştır. Atalay'ın önerge hakkında aleyhte konuşmasından sonra yeterlilik önergesi kabul edilmiştir.⁸⁷ Akabinde kanunun maddelerinin görüşülmesi için yine AP'lilerden gelen önerge doğrultusunda açık oylama yapılmış ve önerge oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Cumhuriyet Senatosu 183 kişiden oluşuyordu. 141 senatörün katıldığı oylamada 105 kabul oyu çıkarken, 36 ret oyu çıkmıştır. Ret oyu verenlerin 16'sı tabii senatörlerdi. Ret oyu veren 20 kişinin çoğunluğunu CHP'liler oluşturmakla birlikte içlerinde kontenjan ve bağımsız senatörler bulunuyordu. Tabii senatörlerden Fahri Özdilek ile Mehmet Özgüneş oylamaya katılmamışlardı. Oylamaya katılmayan diğer 38 kişi ise, büyük çoğunlukla CHP'li üyelerdi. Onu AP, kontenjan ve bağımsız üyeler takip ediyordu.⁸⁸

⁸⁵ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.88-90. (16 Mart 1972).

⁸⁶ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.90-93. (16 Mart 1972).

⁸⁷ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.93-97. (16 Mart 1972).

⁸⁸ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.152-153. (16 Mart 1972).

Kanun maddelerinin ivedilikle görüşülmesi için yine AP'lilerden önerge gelmiştir. Önergede ivedilikle görüşülmek istenmesinin gerekçesi yer almıyordu. CHP'li senatör Fikret Gündoğan içtüzüğün 46. maddesini hatırlatarak mantıklı bir gerekçe sunulmadıkça ivedilik önergesinin verilemeyeceğini ve dolayısıyla ivedilik önergesinin hukuken meşru olmadığını belirtmiştir. Önergeyi verenlere oldukça tepkili olan Gündoğan, *"Bu ne tezat, bu ne çelişkidir efendiler? Acele bunların canı alınmadığı takdirde, yarın Türkiye batacak mı? Yarın Türkiye yok mu olacak, ifna mı olacak?"* sorularını sormuştur.⁸⁹ Gündoğan'ın itirazlarına rağmen ivedilik önergesi 183 üyeden 144 üyenin katılımı ile oylanmıştır. 101 kabul, 43 ret oyu çıkmıştır. 43 ret oyu verenlerin 16'sı tabii senatör idi. 38 kişi oylamaya katılmamış ve mevcut tabii senatörlerden Fahri Özdilek ile Mehmet Özgüneş ise yine oylamada yer almamıştır. Diğer ret oyu verenler ise CHP, bağımsız ve kontenjan senatörleri idi. Kabul oyu verenler de yine başta AP olmak üzere MGP, DP ve bazı bağımsız ve kontenjan senatörleri oluşturuyordu.⁹⁰ Anlaşılabileceği üzere, tabii senatörler AP ve MGP tarafından idamların acele bir şekilde yerine getirilmesi önergeleri karşısında itirazlarda bulunan CHP grubunu kullandıkları ret oylarıyla desteklemiştir. Tabii senatörlerin CHP grubu ile sürdürdükleri bu birliktelik idam görüşmelerinin sonuna kadar devam edecektir. Öte yandan dikkat edilirse bütün CHP'liler idamlar aleyhinde birlikte hareket etmeyerek neredeyse yarısına yakını oylamalara katılmıyordu. Bu durum idam görüşmelerinin sonuna kadar devam edecektir. Fakat CHP'lilerin aksine tabii senatörlerin daha birlik içerisinde hareket ettikleri görülmektedir. Zira genel olarak 18 tabii senatörün sadece ikisi oylamalara katılmıyordu.

İvedilik önergesinin oy çokluğu ile kabul edilmesinden sonra Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın ölüm cezalarının yerine getirilmesine dair kanunun maddelerinin görüşülmesine geçilmiştir. Üç maddeden oluşan kanun tasarısının birinci maddesi okunmuş ve ardından AP senatörü Mehmet Varışlı'dan maddeler üzerinde konuşma sürelerinin 10 dakika ile sınırlandırılması önergesi gelmiştir.⁹¹ CHP'liler süre sınırlandırmasına karşı çıkmışlar ve aynı zamanda verilen bu önergenin açık oylamaya sunulmasını istemişlerdir.⁹² Açık oylamaya 143 senatör katılmış ve bunların 90'nı kabul, 50'si ret, 3'ü çekimser oy kullanmıştır. Bu oylamada da CHP grubuyla birlikte hareket eden tabii senatörler, Mehmet Özgüneş (oylamaya katılmadı) hariç ret oyu kullanmışlardır.⁹³

⁸⁹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.99-103. (16 Mart 1972).

⁹⁰ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.154-155. (16 Mart 1972).

⁹¹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.103-104. (16 Mart 1972).

⁹² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.105-107. (16 Mart 1972).

⁹³ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.156-158. (16 Mart 1972).

Kanun maddelerinin görüşülmesine uzun süre geçilememiştir. Çünkü CHP’li Sırrı Atalay usul hakkında söz almış ve idam dosyalarının Anayasa ve Adalet Komisyonunda görüşülmesi sırasında içtüzüğe aykırı hareket edildiğini belirterek itirazlarda bulunmuştur. Buna göre komisyon üyelerine kanun tasarisını okuyup karar vermeleri için içtüzükte belirtilen 15 günlük süre verilmemiş ve komisyonda tutanaklar tutulmamış, onun yerine defterlere notlar alınmıştır. Bütün bunların içtüzüğe aykırı olduğunu iddia eden Atalay ile AP’liler arasında tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmalar sırasında ise komisyon üyesi tabii senatör Mücup Ataklı, Sırrı Atalay’ı destekleyerek AP’lilerle tartışma içerisine girmiştir.⁹⁴

Kanun maddeleri üzerinde ilk söz hakkını AP Grubu adına Fethi Tevetoğlu almıştır. Tevetoğlu,⁹⁵ maddeler üzerinde konuşmaya başlamadan önce kanunun tümü üzerinde yapılan görüşmeler sırasında AP’ye çatan CHP ve MBG sözcülerine cevap vermek istediğini belirtmiştir. Tevetoğlu’na göre, ifade ettiği grubun sözcüleri “*patolojik alışkanlıklarıyla Adalet Partisi’ne çatmayı huy edinmiş*” ve idam görüşmelerinde de kendilerine iftiralarda bulunmuşlardır. Sözüünü ettiği sözcülerden birisi MBG üyesi Ekrem Acuner idi. Tevetoğlu, Acuner’in AP’ye yönelik suçlamalarına cevap vereceken, Senato Başkanı, Tevetoğlu’na müdahale etmiştir. Tevetoğlu’nun sataşma nedeniyle söz istemediğini ve birinci madde üzerinde söz hakkı istediğini, dolayısıyla sataşma nedeniyle daha sonra söz istemesi halinde konuşma hakkı vereceğini ifade etmiştir. Buna rağmen Tevetoğlu, Acuner’in daha önce AP’ye yönelik yaptığı suçlamalara şu cümlelerle cevap vermiştir: “*Bunlardan Sayın Acuner’in, her zamanki üslup ve adetleriyle, adeta bu suçluları Adalet Partisi iktidarı yetiştirmiş, meydanlara salmış şeklinde isnat ve telmihlerine hayret etmeye lüzum yoktur. Zira, bu Sayın üyenin böyle konuşması tabiidir. Savunduğu adamlar ne fikir ve niyet taşıdıklarını Sayın Acuner’den daha çok açık, sarıh, adıyla ve saniyle ifade ve itiraf etmişlerdir. Bu hükümlülerin işledikleri suçların idam cezasını gerektirmediğini savunarak yüksek mahkemelerin kararlarına da karşı çıkan bu sözcüye benim başka söylenecek sözüm yoktur*”.⁹⁶ Her ne kadar Tevetoğlu, birinci madde üzerinde konuşmaya başlasa da sözleri CHP ve MBG’nin eleştiri, iddia ve suçlamalarına birer cevap niteliğindedir.

⁹⁴ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.107-117. (16 Mart 1972).

⁹⁵ Fethi Tevetoğlu, Soğuk Savaş yıllarındaki anti-komünist faaliyetleriyle bilinen bir isimdir. 1960’lı yıllarda yayınlanan “Yirminci Yüzyılın Yüzkarası Utanç Duvarı”, “Açıklyorum” ve “Faşist Yok Komünist Var” başlıklı kitaplarında açık bir şekilde komünist karşıtlığı yapmıştır. Ceyda Tuna Kocaoğlu, “Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye’de Komünizm Karşılığı Propaganda Kitaplarında Anti-Komünist Söylem”, *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:2, Haziran 2020, s.42-43.

⁹⁶ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.117. (16 Mart 1972).

Birinci madde üzerinde partisinin görüşlerini açıklayan Tevetoğlu, THKO davasını, “...demokratik Cumhuriyet rejimini temelinden bombalayıp yıkmak ve yerine bir komünist düzen getirmek isteyenlerin çabalarına son vermek, milletimizi ve memleketimizi komünizm belasından tamamen kurtarmak ve koruma...” olarak görüyordu. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının asıl amaçlarının AP hükümetini devirmek olmadığını, Türk devletini bütün kurumlarıyla ortadan kaldırıp yerine “kızıl bir dikta rejimi” getirmek olduğunu savunuyordu. Dahası Tevetoğlu’na göre, THKO ismindeki kızıl orduyla Türk milleti ve vatani böldürülmeye çalışılmıştır. Tevetoğlu, komünizm tehlikesi karşısında özellikle senatörleri birlikte hareket etme çağrısında bulunmuş ve yerine getirilecek idamların “Türk ufkunu ve Türk dünyasını karartan bulutların kalkmasına ve yaratılmak istenilen felaketlerin gerçekleşmesine yarayacak ilk isabetli tedbir ve ibret örneği olacağını” öne sürmüştür.

Tevetoğlu, 12 Mart sürecine nasıl gelindiğine dair çekişmelerin bir kenara bırakılması gerektiğini istemesine rağmen kendisi olaylardan sorumlu gördüğü bazı kişi ve kuruluşları sıralamıştır. Öğretim üyeleri; Leninist, Marksist ve Maoçu öğrencileri tahrik ve teşvik etmişler, hatta korumuşlardır. Çeşitli kurum ve kuruluşlara yerleşmiş olan komünistler de gençleri desteklemişlerdir. Bunların en başında gelenler TRT ve bazı anayasal kuruluşlardır. İsim vermeden Tevetoğlu, bazı parlamenterlerin de suçluları koruduğunu ve onların eylemlerini desteklediğini iddia etmiştir. 12 Mart öncesinde tabii senatör Haydar Tunçkanat’ın AP hükümetinin anarşi karşısında almak istediği her tedbire “Faşizm geliyor” diyerek karşı çıktığını hatırlatmıştır. Dahası banka soyguncusu komünistleri koruma adına “kılına dokun, seni eli kanlı iktidar diye tescil ederim” dediğini aktarmıştır. 12 Mart ile birlikte artık komünistlerin amacının hükümeti devirmek değil, devleti yıkmak olduğunun apaçık bir şekilde anlaşılmasına rağmen halen bu suçluları koruyan senatörlerin anarşiden dolayı AP’yi suçlamalarını Tevetoğlu, kendi suçlarına ortak bulmaya ya da şahsi ve siyasi ihtiras peşinde koşma olarak nitelendirmiştir.

Anarşinin ortaya çıkmasından dolayı sol aydınları ve parlamenterleri suçlamayı konuşmasının büyük bir bölümünde sürdüren Tevetoğlu, 12 Mart öncesinde komünist koruyuculuğu yapanların cesaretle ve dürüstlikle ortaya çıkmalarını istemiştir. İdam cezasına rağmen Gezmiş ve arkadaşlarının hiç pişman olmadan suçlarını büyük bir cesaretle kabullendiklerini ve fikirlerini savunmaya devam ettiklerini aktaran Tevetoğlu, aynı cesaret ve açıklığı bu parlamenterlerden de beklediğini ifade etmiştir.

Menderes ve iki bakan arkadaşının idam edilmesi meselesine de değinen Tevetoğlu, “27 Mayıs sonrasında, milletin büyük çoğunluğu tarafından gönülden

sevilen üç vatan evladı asılırken neredeydiniz” sorusunu sorarak idamların aleyhinde olanların samimi olmadıklarını iddia etmiştir.

Tevetoğlu; Gezmış ve iki arkadaşının suçlarının siyasi vasıfta olduğu düşüncesine de karşı çıkmış ve benzer suçları işleyenlere ya da işleyecek olanlara ibret olması için idamların mutlaka yerine getirilmesini savunarak verilecek kararın Türkiye’nin bekası ile ilgili olduğunu aktarmıştır.⁹⁷

Tevetoğlu’nun MBG ile ilgili suçlamalarına tabi senatör Ahmet Yıldız’dan cevap gelmiştir. MBG adına konuşan Yıldız, kendilerinin “*edep dışı bir üslup*” ile karşı karşıya kaldıklarını kaydederek “*patolojik davranış*” ifadesine “*Ben kimi hastalıklar bilirim ama doktor olmadığım için adını bilmem. Mesela, komünist ticareti yapan, kafatasçı, faşist özlemlerinde bulunan insanlara tıpta ne derler, bilmem?*” şeklinde karşılık vermiştir. Anarşistleri ve komünistleri koruması iddiasına, kendilerinin ne komünistleri ne de anarşistleri korumadığını belirtmiş ve yaptıkları tek şeyin “*Akılsızlığı yüzünden komünizmi geçerli kılmak isteyenlerin ayıplarını*” ortaya dökmek olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine AP sıralarından gürültü sesleri yükselmiştir. Ülkeyi bölme suçlamasına da Yıldız, asıl bölücünün AP’nin olduğunu söylemekle yetinmiş ve böylece AP’lilerle Yıldız arasındaki tartışma karşılıklı hakaretleşmelerle sonuçlanmıştır. CHP’li Sırrı Atalay, tartışmalar sırasında Yıldız’dan yana tavır almıştır.⁹⁸

Yıldız, Menderes ve iki bakan arkadaşının idam edilmesi ile ilgili kendilerine yönelik eleştiriye de değinmiştir. Yıldız’a göre, Menderes’in partisi Demokrat Parti, meşruluğunu yitirmiş bir iktidar partisiydi. Bu durum 1961 Anayasası ve onun başlangıç kısmında da bu belirtilmiştir. AP de bu anayasayı kabul edip kendi meşruluğunu bu anayasaya dayandığına göre idamları onaylayan yargıçlara saygısızlık yapması hatalıdır.⁹⁹

Tevetoğlu’nun iddialarına cevap vermeyi sürdüren Yıldız, iddiaların aksine kendilerinin ne suçu ve ne de suçluları savunmadığını kaydetmiştir. Suçluların yanı sıra onları suça itenlerin de suçlu olduğunu düşündüklerini belirten Yıldız, 12 Mart Muhtırası belgesinin bunu kanıtladığını dile getirmiştir. Muhtıradaki Türkiye’nin geleceğini tehlikeye düşürenin AP’nin olduğu belirtiliyordu. Muhtırayı kabul etmiş olan AP’nin, suçlunun kendilerinin olmadığını savunması hiçbir anlam ifade etmez.¹⁰⁰ Kontenjan Grubu, CHP ve MBG sıralarından alkış alan Yıldız’ın konuşmasından sonra Tunçkanat, kendisi hakkındaki iddiaya geçmiş tutanaklardan bir bölüm okuyarak cevap vermiştir.

⁹⁷ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.117-121. (16 Mart 1972).

⁹⁸ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.121-123. (16 Mart 1972).

⁹⁹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.124. (16 Mart 1972).

¹⁰⁰ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.121. (16 Mart 1972).

Buna göre, Tevetoğlu'nun iddiasının aksine kendisi “*kılına dokun, seni eli kanlı iktidar diye tescil ederim*” sözlerini banka soyguncularını korumak gibi bir amaçla sarf etmediğini, gençlerin polisler tarafından haksız bir bahaneyle öldürülmesini engellemek için söylediğini aktarmıştır.¹⁰¹

Tabii senatörlerle AP'liler arasındaki tartışmaların sona ermesinin hemen ardından CHP'li Sırrı Atalay, Zihni Betil, Salim Hazerdağlı, Fakih Özlen ve eski TİP'li Fatma Hikmet İşmen birinci madde üzerinde şahısları adına söz alarak idamların aleyhinde konuşmuşlardır. Savundukları ortak düşünce, siyasi suçlara idam cezasının verilemeyeceği, mahkûmların iddia edilen suçları işlemede toplumsal olayların etkisinin olduğu yönündeydi. Buna ek olarak idam cezalarının aceleyle getirilmesinin hukuksuz olduğuna değinmişlerdir. Öte yandan idamların lehinde söz alan DP'li Hüsnü Dikeçligil, idama mahkûm edilenlerin kurduğu örgütün, devletin bütünlüğüne kastettiğini, bu yüzden acıma hissiyle affedilmemeleri gerektiğini ileri sürmüştür. İdamların affedilmesi halinde devletin otoritesinin tamamen ortadan kalkarak ülkenin bütünlüğünün bozulacağını aktarmıştır. Mahkûmların işledikleri suçların siyasi suç vasfında olmadığını da sözlerine ekleyen Dikeçligil, onları suça teşvik edenlerin de yargılanmasını talep etmiştir.¹⁰²

AP'li Orhan Kor'un kanun tasarısının birinci maddesi üzerindeki görüşmelerinin yeterliliğine dair verdiği önerenin oy çokluğuyla kabul edilmesinin sonucunda diğer maddelerin görüşülmesine ve oylanmasına karar verilmiştir.¹⁰³ Fakat idam cezalarının yerine getirilmesini istemeyen CHP'liler ve tabii senatörler kendileri ile aynı görüşü paylaşan bazı senatörlerle birlikte önergeler vermeye başlamışlardır.

CHP'li Fikret Gündoğan, idam mahkûmlarının 16 Mart 1972 tarihinde Sıkıyönetim Mahkemesi Başsavcılığına yeni bir takım sebepler sunarak verilen idam kararların düzeltilmesi talebinde bulduklarını bildirmiş ve mahkemeden kararın henüz çıkmaması nedeniyle idamlara ilişkin kanun tasarısının komisyona iadesini önermiştir. Yapılan kapalı oylamada 36 kabul, 90 ret oyu çıkmıştır.¹⁰⁴ Ardından tabii senatörlerden 15 kişi, verdiği önergede idamlarla ilgili kanun teklifinin birinci maddesinin son cümlesinin “*işbu ölüm cezaları yerine getirilmez*” şeklinde düzeltilmesini önermişlerdir. Diğer yandan CHP'li 5 senatör de buna benzer bir önerge sunmuştur. “*İşbu ölüm cezalarının yerine getirilmemesi kararlaştırılmıştır*” şeklinde değiştirilmesini teklif ederek her iki

¹⁰¹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.125. (16 Mart 1972).

¹⁰² CSTD, C.4, T.11, B.42, s.125-138. (16 Mart 1972)

¹⁰³ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.138. (16 Mart 1972).

¹⁰⁴ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.138-139. (16 Mart 1972).

grup da idam cezalarının uygulanmasını engellemek için son hamlelerde bulunmuşlardır.¹⁰⁵ 145 senatörün katıldığı oylamada 107 ret, 38 kabul oyu çıkmıştır. Oylamaya tabii senatörlerden Fahri Özdilek ile Mehmet Özgüneş katılmazken, diğer bütün tabii senatörler katılmış ve hepsi kabul oyu vermişlerdir. Ret oyu kullananların ve oylamaya katılmayanların siyasi kimlikleri yine diğer önergelerdeki gibiydi.¹⁰⁶ Burada yine tabii senatörlerin CHP'liler, bazı kontenjan senatörleri ve bağımsız senatörlerle birlikte hareket ettikleri görülmektedir.

CHP'lilerin bir başka önergesi ise, her üç hükümlü hakkında idam cezalarının ayrı ayrı oylanmasına ilişkindi. Bu önerge karşısında AP'lilerin görüşü ise, her üç hükümlü hakkında ayrı ayrı oylama yapıldıktan sonra her üçü hakkında birleşik oylamanın yapılması şeklindeydi. Netice olarak AP'lilerin görüşü kabul edilmiştir.¹⁰⁷ Böylece Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan hakkında ölüm cezaları önce tek tek, daha sonra toplu olarak oylamaya sunulmuştur. Her üç hükümlü hakkında ayrı ayrı yapılan açık oylamalarda hiçbir değişik oy kullanan olmamıştır. 183 senatörün bulunduğu Cumhuriyet Senatosu'nda 143 üye oy kullanmış ve 106 üye kabul oyu verirken, 38 üye ret oyu kullanmıştır. 38 üye oylamaya katılmamıştır. Kanun teklifinin birinci maddesine kabul oyu verenler; AP, MGP, DP ve bazı kontenjan senatörleri ile bağımsızlardır. 18 tabii senatörden 16'sı ret oyu kullanırken Fahri Özdilek ile Mehmet Özgüneş oylamaya katılmamıştır. Tabii senatörlerin dışında ret oyu kullananlar ise, 3 kontenjan senatörü, 17 CHP üyesi, 2 Bağımsız üye idi. Oylamaya katılmayanların içerisinde de yine CHP'liler çoğunlukta idi.¹⁰⁸ Kanun teklifinin tümü üzerinde yapılan oylamada diğer oylamalardan farklı olarak iki üyenin oylamaya katılmadığı görülmektedir. Katılım sağlamayanlardan birisi tabii senatör Emanullah Çelebi idi. Çelebi tüm oylamalarda ret oyu kullanırken, maddelerinin tümü üzerindeki oylamaya katılmamıştır.¹⁰⁹ Böylece Deniz Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezalarının yerine getirilmesine dair üç maddelik kanun teklifi kabul edilmiştir. Söz konusu 1576 sayılı kanun, 25 Mart 1972 tarihinde resmi gazetede yayınlanmıştır.¹¹⁰

Resmi gazetede yayınlanmasıyla birlikte yürürlüğe giren kanunun iptali için CHP, resmi gazetenin yayınlandığı gün Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur.¹¹¹ 1576 sayılı kanunun Anayasaya, Yasama Meclisi içtüzüklerine

¹⁰⁵ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.139-142. (16 Mart 1972).

¹⁰⁶ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.159-160. (16 Mart 1972).

¹⁰⁷ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.138-139. (16 Mart 1972).

¹⁰⁸ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.161-168 (16 Mart 1972).

¹⁰⁹ CSTD, C.4, T.11, B.42, s.169-170. (16 Mart 1972).

¹¹⁰ T.C. Resmi Gazete, 25 Mart 1972, Sayı: 14139.

¹¹¹ Gevgilili, 1981, s. 492-493.

ve Anayasa hukukuna aykırı olduğu ileri sürülerek ve kanunun uygulanmasının durdurulması dileğinde bulunulmuştur. Usul yönünden itiraz edilen en önemli kısım, her iki meclisin ilgili komisyonları öncelik ve ivedilik önermelerinde içtüzüklerin kurallarına aykırı olarak gerekçe göstermemişlerdir. Başka usulsüzlüklerin de dava gerekçesinde öne sürülmesine rağmen sadece öncelik ve ivedilik önermelerinin gerekçesiz sunulması usulsüzlüğü 6 Nisan 1972 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilmiş ve bu yüzden kanun iptal edilmiştir.¹¹²

Bunun üzerine idam dosyaları, 24 Nisan 1972 tarihinde Millet Meclisi Genel Kurulu'nda tekrar görüşülmüştür. Bu kez verilen ivedilik ve öncelik önergesinde gerekçe belirtilmiştir. Tartışmalı geçen Genel Kurul görüşmelerinde, bütün siyasi partilerin idam cezaları konusundaki düşüncelerini muhafaza ettikleri görülmektedir. Yapılan açık oylamaya 450 milletvekilinin 323'ü katılırken, 118 kişi katılmamıştır. Katılanlardan 273'ü kabul, 48'i ret oyu kullanmıştır. 2 CHP'li üye çekimser oy vermiştir. Ret oyu verenler CHP'li ve birkaç bağımsız milletvekilinden oluşuyordu. Ret oyu kullanmak istemeyen bazı CHP'liler ise oylamaya katılmamışlardır. Bunun yanı sıra bazı CHP'lilerin; AP, MGP, DP, MHP ile birlikte kabul oyu verdikleri görülmüştür.¹¹³

Millet Meclisi'nde idamların kabul edilmesinden sonra tasarı, 2 Mayıs 1972'de Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'na getirilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin önceki kanunu iptal gerekçesi göz önüne alınarak bu kez ivedilik ve öncelik önermelerinin gerekçeleri ortaya konulmuştur. Tabii senatörlerin söz alarak kürsüde konuşma yapmadığı bu ikinci idam görüşmelerinde CHP'lilerin idamlar aleyhinde verdiği önergelere oylarıyla destek vermeye çalıştıkları görülmüştür. Zaten Senato'da ikinci kez görüşülen idam cezaları, çok kısa sürmüştü ve partililer, önceki görüşlerini tekrarlamışlardır.¹¹⁴

Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın ölüm cezalarının yerine getirilmesine dair kanun tasarısında, 183 üyenin 145'i oy kullanmıştır. Bunların 111'i kabul, 34'ü ret oyu şeklindeydi. 36 kişi ise, oylamaya katılmamıştır. Kanun tasarısına olumlu oy verenler içerisinde, AP, DP, MGP, bazı bağımsızlar ve yine bazı cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörleri bulunuyordu. Bunun yanında CHP'li devlet bakanı Mukadder Öztekin de olumlu oy kullanmıştır. Ret oyu kullanan 34 kişinin içerisinde 14 tabii senatör ve 16 CHP, 2 bağımsız, 2 kontenjan senatörü yer alıyordu. 18 kişilik tabii senatörlerden Emanullah Çelebi, Fahri

¹¹² T.C. Resmi Gazete, 24 Temmuz 1972, Sayı: 14255, s.1-12.

¹¹³ MMTD, D.3, C.24, T.3, B.77, s. 197-229, 235-238 (24 Nisan 1972); "Meclis İdamları Tekrar Kabul Etti", *Milliyet*, 25 Nisan 1972, s. 1, 9.

¹¹⁴ CSTD, C.4, T.11, B.54, s. 376-400. (2 Mayıs 1972).

Özdilek, Mehmet Özgüneş ve Ahmet Yıldız oylamaya katılmamıştır. Diğer oylamaya katılmayanlar ise çoğunluğu CHP'li olmak üzere farklı farklı gruplardan senatörlerdir.¹¹⁵ Anlaşılacağı üzere, tabii senatörlerden oylamaya katılmayanların sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında da idamları kabul edenlerin sayısında artış, reddedenlerin ve oylamaya katılmayanların sayısında azalış olduğu gözlemlenmektedir.

Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın ölüm cezalarının yerine getirilmesine dair 1586 sayılı kanun, önce Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından imzalanmış¹¹⁶ ve hemen ardından 5 Mayıs 1972'de resmi gazetede yayımlanmıştır.¹¹⁷ İdam cezalarının infazı ise, 6 Mayıs 1972'de gerçekleştirilmiştir.¹¹⁸ Böylece tabii senatörlerin idamları engellemek için yaptığı bütün çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1964 yılındaki idam görüşmelerinde idam sayısını 4'ten 2'ye indirmeyi başaran tabii senatörler, 12 Mart dönemindeki idam görüşmelerinde hiçbir şekilde hedeflerine ulaşamamışlardır.

SONUÇ

Türkiye'de gerçekleştirilen bazı askeri darbeler, beraberinde idam cezalarını gündeme getirmiştir. 12 Mart döneminde görülen THKO davasından bazı idam kararlarının çıkmasıyla birlikte hem kamuoyunda hem de parlamentoda idam cezaları tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmaların en sıcak hissedildiği önemli yerler arasında Cumhuriyet Senatosu da yer almaktaydı.

Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen Deniz Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezasının yerine getirilmesine dair kanun teklifi karşısında senatörler idamların aleyhinde ve lehinde olmak üzere iki ayrı gruba ayrılmışlardır. Senatörlerin idam karşısındaki duruşlarında, daha çok siyasi kimlikleri etkili olmuştur. Sağ partiler ve o görüşe sahip olan senatörler, antikomünist bir tavırla idamların gerçekleştirilmesi için mücadele vermişlerdir. 27 Mayısçı tabii senatörlerin oluşturduğu Milli Birlik Grubu ise, sol fikirlere ılımlı bir bakışla idamların karşısında yer almışlardır. MBG'nin 1965 yılından sonra solcularla ittifak etmiş olmaları onların bu tutumlarının nedenlerinin anlaşılmasını sağlamaktadır.

İki ayrı grubun sert mücadelesine sahne olan Senato'da, idamlar aleyhinde en büyük direnişi CHP Grubu'nun gösterdiği görülmektedir. Daha sonra onu MBG takip etmiştir. Bu durum bir hayli enteresandır. Çünkü 27 Mayısçı tabii

¹¹⁵ CSTD, C.4, T.11, B.54, s. 399-400. (2 Mayıs 1972).

¹¹⁶ "İdamlar Yürürlükte, *Akşam*, 6 Mayıs 1972, s.1,7.

¹¹⁷ *T.C. Resmi Gazete*, 5 Mayıs 1972, Sayı: 14178, s.2.

¹¹⁸ "3 İnfaz İki Saat İçinde Yapıldı", *Tercüman*, 7 Mayıs 1972, Sayı: 3795, s. 1, 7.

12 Mart Döneminde İdam Cezası Tartışmaları: Tabii Senatörlerin Tutumu

senatörlerden oluşan 18 kişilik MBG, Menderes ve iki bakan arkadaşının idam cezalarını oybirliği ile kabul etmiştir. Fakat Gezmiş ve iki arkadaşının idam cezalarının yerine getirilmesinin karşısında yer almışlar ve büyük bir direniş göstermişlerdir. Bu direniş de Senato'da Menderes'in partisinin mirasını paylaşan özellikle AP, MGP ve DP'nin büyük tepkisine neden olmuştur. AP'liler, Menderes'in idamını onaylayan senatörlerle bir söz düellosuna girmiş ve onlardan hesap sormaya çalışmıştır. Kısacası, AP'liler ve diğer sağ partiler, tabii senatörlerin bu tutumunu Menderes'in idamının hesabını sormak için bir fırsata çevirmişlerdir.

Hem 27 Mayıs hem de 12 Mart dönemlerindeki idam cezalarının aynı maddeden dolayı verilmesine rağmen MBG'nin, her iki idam cezasını bir birinden ayırt etmesi ve farklı muamelede bulunması tabii senatörlerin idam meselesindeki samimiyetini sorgulatmıştır. Tabii senatörler de kendilerini savunmak adına 27 Mayıs, 21 Mayıs ve 12 Mart dönemindeki idamları birbirleriyle karşılaştırma yoluna gitmiştir. Bu durum ise, tabii senatörlerin, 27 Mayıs dönemindeki idam kararlarında asla pişman olmadıklarını ve halen kararlarını savunduklarını göstermiştir.

Gezmiş ve arkadaşlarının işledikleri suçların siyasi olup olmadığı hususunda da senatörler arasında büyük bir anlaşmazlığın bulunduğu açıkça söylenebilir. Tabii senatörler gibi idamların aleyhinde olanlar, bu suçların siyasi suç olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunurken; idamların lehinde olanlar bu suçları, siyasi suç olarak kabul etmemektedir.

Senato'da "beka" tartışmaları da yaşanmıştır. İdamların lehinde olanlar, devletin ve rejimin geleceğinin korunması adına idamların mutlaka yerine getirilmesi gerektiğini savunurken, tabii senatörler ortada bir beka meselesinin olmadığını anlatmaya çalışmışlardır. Tabii senatörler, tam tersine idamların gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin itibarının sarsılacağını ve normale dönüş süresinin uzayacağını aktarmışlardır. Aynı zamanda sosyal barışın ve huzurun sağlanmasının imkânsız hale geleceğini de sık sık ifade etmişlerdir. Buradan yola çıkarak sağ partiler üzerinde devletin geleceği ile ilgili büyük bir endişe ve korkunun hâkim olduğu açıkça söylenebilir.

İdam tartışmaları etrafında Senato'da yoğun bir şekilde 12 Mart sürecine nasıl gelindiğinin muhasebesinin de yapıldığı görülmektedir. Özellikle tabii senatörler ile AP'liler, 12 Mart'ın sorumlusu ve suçlusu konusunda birbirlerini suçlamışlardır. Tabii senatörlerin anarşistleri desteklediğine ilişkin iddialar, geçmişten beri var olan MBG-AP çatışmasını tekrar alevlendirmiştir.

İsrafil KARATAŞ

İdamların infazını engellemek için özellikle CHP Grubu ile birlikte büyük bir direniş gösteren tabii senatörler, yaptıkları bir takım duygusal konuşmalarla karşı gruptaki senatörleri etkilemeye çalışmışlardır. Buna karşın alınan cevap, devletin varlığının korunması için gerekirse binlerce kişinin idam edilebileceği yönünde olmuştur.

21 Mayıs darbe girişiminden dolayı idam cezasına mahkûm edilmiş olan Aydemir ile üç arkadaşının hepsinin idam edilmesine tabii senatörler karşı duruş sergilemişlerdir. Tabii senatörler, Osman Deniz ile Erol Dinçer'in idamı karşısında topluca hareket etmişlerdir. Böylece onların idamlarının müebbetle çevrilmesinde büyük katıları olmuştur. Fakat idam görüşmelerinde CHP Grubu ile birlikte hareket etmesine ve CHP'den sonra en çok ret oyu veren ikinci grup olmasına rağmen Gezmış ve arkadaşlarının idamlarını engelleyememişlerdir. Bu çıkan sonuçta tabii senatörlerden daha çok CHP Grubu'nun birlikte hareket etmemesi etkili olduğu söylenebilir. Zira tabii senatörler idamlar aleyhinde CHP'ye oranla daha çok birlik içerisinde hareket etmişlerdir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi

CCSA, Yer No: 5/6-29, Fihrist No: 7995.

Resmi Yayınlar (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi)

CSTD, Cilt:4, Toplantı:11, Birleşim:54 (2 Mayıs 1972).

CSTD, Cilt (C):4, Toplantı (T):11, Birleşim(B): 42 (16 Mart 1972).

CSTD, Devre (D).1, Cilt (C).19, (Toplantı (T).3, Birleşim (B).50, (11 Mart 1964).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

MMTD, Devre (D).3, Cilt (C).24, T.3, Birleşim (B).77, (24 Nisan 1972).

MMTD, Devre (D).3, Cilt (C).23, Toplantı (T).3, Birleşim (B).58.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Ahmad, F. & Turgay, B. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*. Bilgi Yayınevi.

12 Mart Döneminde İdam Cezası Tartışmaları: Tabii Senatörlerin Tutumu

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. 4.Baskı. Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2011). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 9.Basım. Kaynak Yayınları.
- Birand, M. A, DüNDAR, C. & ÇAPLI, B. (2008). *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. 10.Baskı. İmge Kitabevi.
- Çakmak, D. (2008). Türkiye'de asker-hükümet ilişkisi: Albay Talat Aydemir örneği. *Akademik Bakış*, 1/2, 35-68.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. 5.Baskı. İmge Kitabevi.
- Çelenk, H. (2010). *İdam Gecesi Anıları*. 16. Baskı. İmge Kitabevi.
- Çelenk, H. (2013). *1.THKO Davası*. İnternet Edisyonu.
- Çoker, F. (1998). *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I.Cilt: 1961-1964*. TBMM Vakfı Yayınları.
- Eroğul, C. (2013). Çok partili düzenin kuruluşu: 1945-1971. *Geçiş Sürecinde Türkiye*. Derleme: Irvin C. Schink, E. Ahmet Tonak, 6.Baskı, Belge Yayınları, 173-241.
- Feyizoğlu, T. (2011a). *Denizler ve Filistin*. Alfa Yayınları.
- Feyizoğlu, T. (2011b). *Sinan: Nurhak Dağları'ndan Sonsuzluğa*. 8.Baskı. Ozan Yayıncılık.
- Feyizoğlu, T. (2017). *Deniz: Bir İsyancının İzleri*. Totem Yayınları.
- Gevgilili, A. (1981). *Yükseliş ve Düşüş*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Gevgilili, A. (1973). *Türkiye'de 1971 Rejimi*. Milliyet Yayınları.
- Hale, W. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. Alfa Yayınları.
- Karataş, İ. (2020a). 12 Mart Müdahalesine Giden Yolda Cumhurbaşkanı'na Gelen Şikayet ve Öneriler. *History Studies*, 12/4, 1955-1971.
- Karataş, İ. (2020b). Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların 12 Mart'a Bakışına Bir Örnek: Türk Aydınlar Ocağı'nın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Sunduğu Rapor. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. XX/40, 253-287.

- Karataş, İ. (2021a). Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına yönelik idam cezaları ile ilgili Cumhurbaşkanlığı'na yapılan başvurular. *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler*, C.1. Ed. Oğuz Diker, Yasin Akyıldız ve Aytaç Toptaş. Gece Kitaplığı, 283-304.
- Karataş, İ. (2021b). Talat Aydemir ve Arkadaşlarının idam cezaları karşısında tabii senatörlerin tutumu. *Tarih Araştırmaları IV*. Ed. Ahmet Gözlü-Aydın Efe. Akademisyen Kitabevi, 111-127.
- Kırkpınar, N. & Çakmak, F. (2020). 27 Mayıs 1960 müdahalesi'nden 15 Temmuz Darbe girişimi'ne Türkiye'de siyasi yasak ve mahkûmiyetler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/Özel Sayı, 243-283.
- Kocaoğlu, C. T. (2020). Soğuk savaş yıllarında Türkiye'de komünizm karşıtı propaganda kitaplarında anti-komünist söylem. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, 33-51.
- Kocaoğlu, C. T. (2021). Soğuk savaş sürecinde komünizme karşı Türkiye'nin uluslararası güvenlik ve savunma işbirlikleri kurma çabaları: Balkan Paktı ve ittifaki. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17/37, 1-38.
- Özgişi, T. (2011). Türk Parlamento tarihinde Cumhuriyet Senatosunun yeri. *Türkiyat Mecmuası*, 21/2, 291-323.
- Selçuk, A. (2014). *1960-1980 Dönemi Türk Parlamentosu'nda Vesayetçi Yapılar*. Yayınlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Suavi, A. & Taşkın, Y. (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İletişim Yayınları.
- Sunay, C. & Tunç, B. (2021). Elli yıl sonra 12 Mart Muhtirasına yeniden bakmak. *Journal of History School*, 55, 3904-3936. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.54135>
- Uyar, H. (2020). Türkiye'de askeri darbeler ve nedenleri üzerine bir analiz denemesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX, 77-96.

Sürelî Yayınlar (Gazeteler)

Akşam
Cumhuriyet
Dünya
Hürriyet

Milliyet
Son Havadis
T.C. Resmi Gazete
Tercüman

EXTENDED ABSTRACT

This new system of Turkey, which became a multi-party system in 1945, was reduced by frequent military coups. This new order has been replaced by military regimes. During the reign of military regimes on May 27, March 12 and September 12, death sentences were applied. There were those who were against the death penalty, especially for political criminals, as well as those who supported it. The members of the National Unity Committee, which carried out the May 27 coup, unanimously approved the death sentences of Prime Minister Adnan Menderes, one of the important executives of the Democrat Party, and Fatin Rüştü Zorlu, Minister of Foreign Affairs, and Hasan Polatkan, Minister of Finance. Right-wing parties, on the other hand, took a stance against the executions of Menderes and his two friends. When it came to the 12 March period, the death penalty for political crimes started again in the country, in the face of the death sentences given to Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan and Hüseyin İnan, who had leftist views. While right-wing parties sided with the death penalty for political crimes this time, former May 27 committee members expressed the opposite view. In this study, it will be tried to reveal what kind of stance the 27 Mayist senators, who later took office in the senate, took against the death penalty debates in the 12 March period. At the same time, the content and results of the debates between senators and parties in favor of the executions and senators against the executions will be discussed in detail.

Since the article aims to reveal the attitudes and activities of the senators in the death penalty debates of the 12 March period, first of all, the minutes of the Senate of the Republic were scanned and evaluated scientifically. In addition to this, as resources to assist the study; research and analysis works, archive documents and news from the newspapers of the period were used. The introduction of the death penalty to Prime Minister Adnan Menderes and two of his fellow ministers, and of course the senators' attitudes towards it, are briefly explained in the introduction and the introduction of the article, which consists of three separate sections. Then in the first part; the activities and trial of the People's Liberation Army of Turkey, which is the main subject of the article, of which Deniz Gezmiş and his two friends are the directors, are discussed. In the second part, the fact that the execution files came to the Senate of the Republic and the attitudes and

activities of the senators in the discussions there were examined in detail. In the third part, which is the last part of the article, the re-negotiation of the execution files, which were corrupted by the Constitutional Court, in the Senate and, of course, the attitudes and activities of the senators were tried to be explained.

In the face of the bill on the execution of the death penalty of Deniz Gezmiş and two of his friends, which was discussed in the Senate of the Republic, the senators were divided into two separate groups as against and in favor of the executions. The senators' stances against the execution were mostly influenced by their political identities. Right-wing parties and senators with that view fought for the execution of executions with an anti-communist attitude. The National Unity Group, which was formed by 27 Mayıs natural senators, stood against the executions with a moderate view of leftist ideas. The fact that MBG allied with leftists after 1965 makes it possible to understand the reasons for their stance. It is seen that the CHP Group showed the greatest resistance against the executions in the Senate, which witnessed the fierce struggle of two separate groups. It was followed by MBG later on. This situation is very interesting. Because the 18-member MBG, consisting of 27 Mayist natural senators, had unanimously accepted the death sentences of Menderes and his two ministers. However, Gezmiş and his two friends were against the execution of the death sentences and showed a great resistance. This resistance caused a great reaction in the Senate, especially from the AP, MGP and DP, who shared the legacy of Menderes' party. The AP members had a verbal duel with the senators who approved the execution of Menderes and tried to hold them accountable. In short, the EPs and other right-wing parties turned this attitude of the senators into an opportunity to hold Menderes accountable for his execution. Despite the fact that the death sentences in both May 27 and March 12 were given due to the same article, the MBG's distinction between the two death sentences and their different treatment made the senators' sincerity in the issue of death questioned. It can be clearly stated that there is a great disagreement among the senators as to whether the crimes committed by Gezmiş and his friends are political. Of course, those who are against the executions, such as senators, argue that these crimes should be considered as political crimes; those who were in favor of executions did not accept these crimes as political crimes. There were also "survival" debates in the Senate. While those in favor of the executions argued that executions must be carried out in order to protect the future of the state and the regime, the senators tried to explain that there was no question of survival. It is seen that an accounting of how the process of March 12 was reached in the Senate intensively was made around the death penalty debates.